

Hmotná odpovědnost za způsobení škody v pracovním právu zemí — členů RVHP

KAREL WITZ

I. Pojem a úloha hmotné odpovědnosti za způsobení škody

1. Pojem hmotné odpovědnosti za způsobení škody

Pojem „odpovědnost“ není v marxistické právní teorii a v zákonodárství zemí-členů RVHP chápán, popř. používán v zcela jednotném smyslu. Avšak převážnou částí marxistické právní teorie a socialistického zákonodárství je používán k vyjádření právní sankce, tj. právního vztahu, popř. nové povinnosti, které vzniknou, poruší-li subjekt nějakou svoji povinnost. Za tohoto předpokladu vznikne odpovědnostní vztah, popř. odpovědnostní povinnost. V tomto smyslu je pojem „odpovědnost“ také chápán nebo používán, má-li porušení povinnosti za následek vznik škody.¹⁾ Část právní teorie a některé socialistické kódexy rozšiřují pojem „odpovědnost“ též na právní vztah, popř. právní povinnost, které vznikají způsobením škody subjektu působením právně relevantní škodné události, např. provoz dopravního prostředku nebo pracovní úraz, aniž by její příčinou muselo být porušení právní povinnosti odpovědným subjektem nebo alespoň je existence protiprávního jednání odpovědného subjektu právně irrelevantní.²⁾

¹⁾ Srov. O. S. Ioffe, *Otvetstvennosť po sovetskomu graždanskomu pravu*, Izdatelstvo Leningradskogo universiteta, Leningrad 1955, str. 7 a násl.; Š. Luby, *Prevencia a zodpovednosť v občianskom práve*, sv. I, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1958, str. 32 a násl.; W. Szubert, *Zarys prawa pracy*, Państwowe wydawnictwo naukowe, Warszawa 1972, szczęść II, rozdział VIII; L. Nagy, *Anyagi felelősség a munkaviszony keretében okozott károkért*, Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest 1964, str. 7 a násl.; *Arbeitsrecht der DDR* (Autorenkollektiv unter Leitung von J. Michas), Staatsverlag der DDR, Berlin 1970, IX. Kapitel; *Osnovy graždanskogo zakonodatelstva Sojuza SSR i sojuznyh respublik* (1961), golova 12; *Občanský zákoník ČSSR* (1964), část čtvrtá a šestá; *Osnovy zakonodatelstva Sojuza SSR i sojuznyh respublik o trude* (1970), čl. 49, 67 a 106; *Gesetzbuch der Arbeit der DDR* (1961), § 112–116; *Zákoník práce ČSSR* (1965), část druhá, hlava osmá; *Zákoník práce MLR* (1967), část IV; *Zákoník práce RSR* (1972), díl II, kap. III; *Zákoník práce MoLR* (1973), hlava VII a čl. 148; *zákoník práce PLR* (1974), část pátá; *Zákoník práce BLR* (1951), čl. 95–99.

²⁾ Tak M. Knappová, *Povinnost a odpovědnost v občanském právu*, Academia,

Podle objektu odpovědnostního vztahu, popř. odpovědnostní povinnosti se rozlišuje odpovědnost majetková neboli hmotná, odpovědnost trestní, odpovědnost disciplinární a další druhy odpovědnosti. Vznikne-li v důsledku porušení právní povinnosti, popř. v důsledku škodné události nějakému subjektu škoda, vyvstává otázka jejího odčinění, což se zpravidla děje peněžní náhradou nebo uvedením v předešlý stav. Spadá tedy odpovědnost za způsobení škody do kategorie majetkové neboli hmotné odpovědnosti. Pojem „hmotná odpovědnost“ je tedy širší než pojem „hmotná odpovědnost za způsobení škody“. Náleží do něho odpovědnost, kdy objektem odpovědnostní povinnosti je peněžní plnění bez ohledu na existenci škody, jako tomu je u povinnosti poskytnout náhradu mzdy při protiprávním propuštění nebo převedení na jinou práci. V literatuře o pracovním právu a v pracovním zákonodárství zemí-členů RVHP se dosti často používá pojmu „hmotná odpovědnost“ pro vyjádření hmotné odpovědnosti za způsobení škody,³⁾ což ovšem není zcela přesné.

2. Úloha hmotné odpovědnosti účastníků pracovněprávního vztahu za způsobení škody

Pracovní zákonodárství *kapitalistických zemí* ponechává, až na zcela ojedinelé výjimky, úpravu hmotné odpovědnosti za způsobení škody zcela stranou. To se týká i těch kapitalistických zemí, kde stát přikročil ke kodifikaci pracovního zákonodárství nebo kde je pracovní zákonodárství poměrně rozvinuté.⁴⁾ Na povinnost k náhradě škody způsobené zaměstnancem zaměstnavateli a zaměstnavatelem zaměstnanci v rámci pracovního poměru se v důsledku toho vztahují ustanovení o odpovědnosti za způsobenou škodu podle občanského práva. Tato koncepce buržoazních právních řádů je v souladu s podstatou pracovních vztahů v kapitalistické společnosti, které jsou zbožními vztahy prodeje pracovní síly za její hodnotu, což umožňuje vykořisťování pracujících. Hmotná odpovědnost za způsobenou škodu plní následkem toho též v pracovních poměrech především funkci plné reparace újmy. Pracovník sice odpovídá za předpokladu

Praha 1968, str. 230 a násl.; J. Švestka, Odpovědnost za škodu podle občanského zákoníka, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1966, str. 83 a násl.; Občanský zákoník ČSSR, §§ 427–434; Zákoník práce ČSSR, §§ 190, 204 a 205; Zákoník práce MLR, § 62; Zákoník práce MoLR, čl. 148.

³⁾ Srov. S. S. Karinskij, Materialnaja otvestvennost rabočich i služuščich po sovetскому трудовому праву, Gosjurizdat, Moskva 1955, str. 43 a násl.; Sovetskoje trudovoje pravo, pod redakcijej N. G. Aleksandrova, Juridičeskaja literatura, Moskva 1972, str. 416 a násl.; L. Nagy, dílo cit. v pozn. 1; Arbeitsrecht der DDR, IX. kapitola; též všechny kodexy práce uvedené v pozn. 1 s výjimkou zákoníku práce BLR a zákoníku práce ČSSR, který používá pojmu „hmotná odpovědnost“ v jiném smyslu.

⁴⁾ Viz např. francouzský Code du travail vydaný v letech 1910 až 1927; mexický Nueva ley federal del trabajo, platný od 1. 5. 1970; švýcarské obligacní právo, jehož 10. titul upravující pracovní smlouvu obdržel zcela nové znění spolkovým zákonem z 25. června 1971; pracovní zákonodárství Spolkové republiky Německa (podle A. Söllner, Arbeitsrecht, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz 1974).

svého zavinění, ale často, zejména jde-li o porušení smluvní povinnosti, se zavinění prezumuje. Pracovník je povinen nahradit škodu v celém rozsahu a často nejen škodu skutečnou, ale též ušlý zisk. K usnadnění vymožení náhrady je zaměstnavatel oprávněn požadovat od zaměstnance při vstupu do zaměstnání peněžní částku jako kauci. Odpovídá rovněž za škodu způsobenou zaměstnanci jen za předpokladu svého zavinění, což ztěžuje zaměstnanci jeho postavení v případném sporu. To se týká též odpovědnosti za škodu vzniklou pracovním úrazem a nemocí z povolání.

Naproti tomu pracovní zákonodárství zemí-členů RVHP — tedy *zemí budujících socialistickou společnost, popř. kladoucích základy k přechodu ke komunismu* — začleňuje do svého systému též úpravu hmotné odpovědnosti účastníků pracovněprávního vztahu za způsobení škody, a to především hmotné odpovědnosti pracovníků za škodu způsobenou na majetku podniku, úřadu, organizace. Tento odlišný přístup k právnímu řešení problematiky hmotné odpovědnosti uvedených subjektů plyne z podstaty pracovních vztahů za socialismu, které jsou vztahy, jejichž prostřednictvím se občané účastní plnění úkolů socialistických podniků a získávají individuální podíl na národním důchodu podle množství a jakosti vykonané práce. S tím souvisí též *zvláštní funkce* hmotné odpovědnosti účastníků pracovněprávních vztahů za způsobení škody. Jelikož jsou odlišné úkoly a postavení pracovníka na jedné straně a socialistického podniku na straně druhé, je třeba zkoumat odděleně funkci hmotné odpovědnosti pracovníka a hmotné odpovědnosti socialistického podniku.

Hmotná odpovědnost pracovníka za škodu způsobenou podnikem plní nepochybně *úlohu reparace* vzniklé újmy. V převážné většině případů dochází k způsobení škody z nedbalosti, kdy chování pracovníka není zvlášť společensky nebezpečné. V období mohutného rozvoje výrobních sil, zejména v době uskutečňování vědeckotechnické revoluce, dělník a úředník pracuje s mohutnými a cennými výrobními prostředky a škoda bývá často značného rozsahu. Uložení plné náhrady škody by pracovník pocítoval jako neodůvodněnou tvrdost, nebyl by ochoten pracovat iniciativně a případně by od rizikové práce odešel. Proto též u hmotné odpovědnosti za škodu jde spíše o to, aby si pracovník uvědomil svoji chybu a aby na něho bylo působeno v tom směru, aby napříště dodržoval přesně své pracovní povinnosti a bránil vzniku škody na majetku v socialistickém vlastnictví. Zatížení výdělkem pracovníka srážkami, byť přiměřenými, po dlouhou dobu by podkopalo stimulační funkci mzdy. Je tedy důležitým úkolem hmotné odpovědnosti pracovníka za způsobení škody *vychovávat pracovníka k dodržování pracovní kázně a k ochraně majetku v socialistickém vlastnictví*. V typických případech škod způsobených pracovníkem podniku zatlačuje tato výchovná úloha hmotné odpovědnosti úlohu reparační do pozadí a převládá. Jen u některých druhů škod, kde se jeví nutným zesílit ochranu majetku v socialistickém vlastnictví, dostává se reparační úloha hmotné odpovědnosti více do popředí.

Hmotná odpovědnost socialistického podniku za škodu vzniklou pracovníkovi plní na prvním místě *úlohu reparace* této škody, v některých přípa-

dech též škody vzniklé rodinným příslušníkům. V případech újmy na zdraví má tato reparace povahu doplňku k hmotnému zabezpečení poskytovanému v rámci sociálního zabezpečení. Teprve na druhém místě tu stojí *výchovné působení* hmotné odpovědnosti na vedoucí pracovníky a celý kolektiv podniku k dodržování všech povinností uložených podniku při řízení pracovního procesu, zejména k dodržování předpisů k zajištění ochrany práce.

Zvláštnosti funkce jak hmotné odpovědnosti pracovníka za škodu, kterou způsobí podniku při plnění povinností pracovněprávního vztahu, tak hmotné odpovědnosti podniku za škodu, kterou utrpí pracovník při plnění povinností pracovněprávního vztahu, vedou k tomu, že zásady, na níž je vybudována hmotná odpovědnost za způsobení škody podle občanského práva, nevyhovují. Tak dochází nejprve k vytvoření institutu pracovněprávní hmotné odpovědnosti pracovníka za škodu způsobenou podniku. Dokladem toho jsou kodexy zákonů o práci vydané na území dnešního Sovětského svazu v letech 1918 a 1922 až 1940 a zákoníky práce vydané v některých lidově demokratických státech v letech 1950 a 1951.⁵⁾ Od konce 50. let jsou do systému pracovního práva zemí-členů RVHP vkládány též úpravy hmotné odpovědnosti podniku za škodu způsobenou pracovníkovi, a to buď úpravy obecné, vztahující se na všechny případy škod, nebo alespoň úpravy hmotné odpovědnosti podniku za škodu, která pracovníkovi vznikne pracovním úrazem a nemocí z povolání.⁶⁾

V dalším rozboru vycházím z těchto základních právních předpisů v jednotlivých zemích:

- a) Bulharská lidová republika — zákoník práce z 13. 11. 1951, Izvestija 1951 br. 91 ve znění řady novel;
- b) Československá socialistická republika — zákoník práce z 16. 6. 1965 č. 65/1965 Sb. ve znění novel č. 153/1969 Sb. a č. 20/1975 Sb. a dalších úprav (úplné znění bylo vyhlášeno pod č. 55/1975 Sb.);
- c) Maďarská lidová republika — zákoník práce, Jogtudományi Közlöny č. II/1967 ve znění novel;
- d) Mongolská lidová republika — zákoník práce z 3. 7. 1973;
- e) Německá demokratická republika — zákoník práce z 12. 4. 1961 GB1 I S 27 ve znění novel a jiných úprav;^{6a)}

⁵⁾ Srov. Kodex zákonů o práci RSFSR z prosince 1918, kodexy zákonů o práci RSFSR a dalších sovětských svazových republik vydané v roce 1922 a letech dalších po zřízení jednotlivých republik; zákoník práce RLR z r. 1950; zákoník práce MLR z r. 1951 a zákoník práce BLR z r. 1951.

⁶⁾ Srov. československý zákon o náhradě škody za pracovní úrazy a o náhradě nákladů léčebné péče a dávek nemocenského pojištění a důchodového zabezpečení z r. 1956; zákoník práce NDR z r. 1960; zákoník práce ČSSR z r. 1965; zákoník práce MLR z r. 1967; zákoník práce RSR z r. 1972; zákoník práce MoLR z r. 1973; polský zákon o peněžních dávkách náležejících v důsledku úrazu v souvislosti s prací z roku 1968.

^{6a)} Tato úprava bude od 1. 1. 1978 nahrazena novým zákoníkem práce NDR z 16. 6. 1977 GB1 I S 185. K této nové úpravě nemohlo být v rozboru přihlédnuto, jelikož její text nebyl autoru ani v době provádění sloupkové korektury znám.

f) Polská lidová republika — zákoník práce z 26. 6. 1974, D. u. PRL Nr. 24/141 a zákon o dávkách z důvodu úrazů a nemocí z povolání z 12. 6. 1975, D. u. Nr. 20/105;

g) Rumunská socialistická republika — zákoník práce z 23. 11. 1972 Bulletinul oficial RSR část. 1 Anul VIII Nr. 140/10;

h) Svaz Sovětských socialistických republik — Základy zákonodárství Svazu SSR a svazových republik o práci schválené 15. 7. 1970, Vedomosti VS SSSR 1970 No 29 st. 265 a Kodex zákonů o práci RSFSR z 9. 12. 1971.

II. ROZSAH A SYSTEMATICKÉ ZAŘAZENÍ PRACOVNĚPRÁVNÍ HMOTNÉ ODPOVĚDNOSTI ZA ZPŮSOBENÍ ŠKODY

1. Rozsah pracovněprávní hmotné odpovědnosti za způsobení škody

A. V platném pracovním právu zemí-členů RVHP má úprava hmotné odpovědnosti za způsobenou škodu *různý věcný rozsah*. Především je tu otázka, zda pracovní právo zahrnuje hmotnou odpovědnost obou účastníků pracovněprávního vztahu, nebo zda se omezuje jen na úpravu hmotné odpovědnosti pracovníka, kterou způsobí podniku, úřadu nebo organizaci (v dalším budeme uvádět pro stručnost místo „podnik, úřad, organizace“ jen „podnik“). Hmotná odpovědnost pracovníka totiž vyžaduje řešení podle zásad odlišných od zásad občanskoprávní hmotné odpovědnosti mnohem naléhavěji, než tomu je u hmotné odpovědnosti podniku.

Kodexy práce MLR, NDR, RSR a ČSSR obsahují jak úpravu hmotné odpovědnosti pracovníka za škodu, kterou způsobí podniku, tak úpravu hmotné odpovědnosti podniku za škodu, kterou způsobí pracovníkovi. Zákoník práce MoLR upravuje vedle hmotné odpovědnosti pracovníka za škodu způsobenou podniku též hmotnou odpovědnost podniku za škodu způsobenou pracovníkovi úrazem nebo jiným poškozením zdraví souvisejícím s plněním pracovních povinností.⁷⁾

Základy zákonodárství Svazu SSR a svazových republik o práci (v dalším uvedené stručně jako „Základy zákonodárství o práci SSSR“) i kodexy zákonů o práci svazových republik a zákoník práce PLR se sice omezují na úpravu hmotné odpovědnosti za škodu, kterou způsobí podniku. V hlavě upravující ochranu práce se zmiňují o hmotné odpovědnosti podniku za škodu způsobenou pracovníkovi úrazem nebo jiným poškozením zdraví v souvislosti s plněním pracovních povinností tak, že v této otázce odkazují na zvláštní zákony.⁸⁾

⁷⁾ §§ 57–62 zák. práce MLR; §§ 98, 112–116 zák. práce NDR; čl. 102–111 zák. práce RSR; §§ 170–206 zák. práce ČSSR; čl. 126–131 a 148 zák. práce MoLR.

⁸⁾ Čl. 49 a 67 Základů zákonodárství Svazu SSR a svazových republik o práci a čl. 118–123 a 159 Kodexu zákonů o práci RSFSR (v dalším uváděný stručně jako „KZoP RSFSR“); čl. 114–127 a 232 zák. práce PLR. V právním řádu PLR je tímto zvláštním zákonem v současné době zákon z 12. 6. 1975 o dávkách z důvodu pracov-

Zákoník práce BLR se důsledně omezuje jen na úpravu hmotné odpovědnosti pracovníka za škodu způsobenou podnikem a o hmotné odpovědnosti podniku za eventuální škodu způsobenou pracovníkovi se vůbec nezmiňuje (čl. 95–100). Veškeré odškodnění při pracovním úrazu a nemoci z povolání se uskutečňuje v rámci státního sociálního pojištění.

Je třeba upozornit na to, že kodexy práce, které neupravují hmotnou odpovědnost podniku za škodu způsobenou pracovníkovi, nebo se omezují na úpravu hmotné odpovědnosti podniku za škodu způsobenou pracovním úrazem nebo nemocí z povolání, v řadě případů způsobení škody pracovníkovi porušením povinnosti ze strany podniku řeší věc uložením povinnosti podniku poskytnout pracovníkovi náhradu mzdy, aniž by tento musel prokazovat vznik škody. Tak tomu je zejména při protiprávním převedení na jinou práci a protiprávním propuštění.⁹⁾

Nutno ovšem konstatovat, že ze skupiny kodexů práce, které upravují hmotnou odpovědnost za způsobenou škodu obou účastníků pracovněprávního vztahu, pouze kodexy práce MLR a ČSSR obsahují *komplexnější úpravu*. Zákoník práce NDR upravuje komplexněji jen odpovědnost podniku za škodu způsobenou pracovním úrazem a nemocí z povolání. Pokud jde o hmotnou odpovědnost podniku mimo tyto případy se omezil na stanovení předpokladů, za kterých tato odpovědnost vzniká. Stejně kuse upravil hmotnou odpovědnost podniku za škodu způsobenou pracovníkovi zákoník práce RSR. U takto provedené úpravy hmotné odpovědnosti pod-

ních úrazů a nemocí z povolání, ve kterém odpovědnost podniku za škodu je upravena v souvislosti s úpravou dávek sociálního zabezpečení poskytovaných v těchto případech. V právním řádu SSSR je „zákonodárstvím Svazu SSR a svazových republik“, na které odkazují Základy zákonodárství o práci SSSR, jednak některá ustanovení Základů občanského zákonodárství Svazu SSR a svazových republik (1961) a občanských zákoníků svazových republik, jednak výnos prezidia Nejvyššího sovětu SSSR z 2. 10. 1961 „o postupu při řešení sporů o náhradu škody způsobené dělníkům a úředníkům úrazem nebo jiným poškozením zdraví v souvislosti s jejich prací podniky, úřady, organizacemi“, konečně „Pravidla o náhradě škody způsobené dělníkům a úředníkům úrazem nebo jiným poškozením zdraví v souvislosti s jejich prací podniky, úřady, organizacemi“, schválená Státním výborem rady ministrů SSSR pro otázky práce a mzdy a předsednictvem Vsesvazové ústřední rady odborů 22. 12. 1961 a změněná a doplněná řadou dalších výnosů (v dalším uváděná jako „Pravidla o náhradě škody způsobené úrazem nebo jiným poškozením zdraví“) (srov. Kommentarij k zákonodatelstvu o trudu pod red. V. I. Terebilova, Juridičeskaja literatura, Moskva 1975, str. 535, a Ju. N. Koršunov, P. Z. Livšic, M. S. Rumjanceva, Sovetskoe zakonodatelstvo o trude, Profizdat, Moskva 1974, str. 458). V sovětské právní vědě je sporné, zda hmotná odpovědnost podniku za škodu vzniklou pracovníkovi pracovním úrazem a nemocí z povolání je institutem pracovního práva (srov. S. V. Polenina, „Pograničnyj“ institut graždanskogo i trudovogo prava [Vozmeščeniije vreda, pričinennogo zdorovju], Sovetskoe gosudarstvo i pravo 1974, No 10, str. 60–68). Svědčí tomu též okolnost, že v učebnici „Sovetskoe trudovoje pravo“ pod red. N. G. Aleksandrova, Juridičeskaja literatura, Moskva 1972, se o této otázce nepojednává, naproti tomu v učebnici „Sovetskoe trudovoje pravo“ pod red. V. S. Andrejeva, Vysšaja škola, Moskva 1971, ano, ovšem zcela stručně.

⁹⁾ Tak např. čl. 92 Základů zákonodárství o práci SSSR; čl. 93 a 94 zák. práce BLR; čl. 203, 204 a 207 zák. práce MoLR; čl. 47, 49, 56, 58–62 zák. práce PLR.

niku zůstává celá řada důležitých otázek hmotné odpovědnosti, např. vliv spolupůsobení škody poškozeným pracovníkem, druh škody, která se nahrazuje atd., neupravena. Nutně vyvstává problém, jaké právní pravidlo použít při řešení těchto otázek.

Se zřetelem na postavení pracovního práva v právních systémech zemí — členů RVHP nelze na vztahy upravené pracovním právem použít subsidiárně normy jiného právního odvětví, např. občanského práva, pokud to norma pracovního práva výslovně nestanoví. V pracovněprávní literatuře dotčených zemí se k této otázce nezaujímá zásadní stanovisko, i když někteří autoři se snaží dát na jednotlivé otázky odpověď.¹⁰⁾

Podle našeho názoru jsou v praxi používány zpravidla per analogiam normy občanského práva o náhradě škody, to znamená jejich použití, pokud není v rozporu se zásadami pracovního práva.

Podobný problém vzniká při řešení případů škod způsobených podnikem pracovníkovi u těch kodifikací pracovního práva, které se omezují jen na úpravu hmotné odpovědnosti podniku za škodu způsobenou pracovním úrazem a nemocí z povolání, zatímco hmotnou odpovědnost podniku za jiné druhy škod ponechávají neupraveny (Základy zákonodárství o práci SSSR, zákoník práce MoLR a zákoník práce PLR) a u zákoníku práce BLR, který hmotnou odpovědnost podniku za škodu vůbec neupravuje. Uvedené kodexy, s výjimkou zákoníku práce PLR,¹¹⁾ nestanoví, jaké právní normy se tu mají použít. Vědecká literatura těchto zemí přechází tento problém mlčením. Také tu se podle našeho názoru v praxi používá ustanovení občanského práva per analogiam. Bylo by nelogické, kdyby podnik neodpovídal svým pracovníkům za způsobení škody za týchž předpokladů a ve stejném rozsahu, jako odpovídá občanům, kteří nejsou k němu v pracovněprávním vztahu.

*

Otázku věcného rozsahu úprav hmotné odpovědnosti za způsobenou škodu zemí — členů RVHP lze tedy *uzavřít* tak, že pracovní právo *všech zemí* upravuje hmotnou odpovědnost *pracovníka* za škodu způsobenou podnikem. Hmotnou odpovědnost *podniku* za škodu vzniklou pracovníkovi upravuje jen pracovní právo *některých zemí*, a to z části ve všech případech škod, z části jen v případech škod způsobených úrazem nebo jiným poškozením zdraví v souvislosti s plněním pracovních povinností.

B. Pro věcný obsah pracovněprávní hmotné odpovědnosti za způsobenou škodu je významné *pojetí souvislosti způsobení škody s pracovněprávním vztahem*.

¹⁰⁾ Srov. např. G. Kirmse a G. Kirschner, Die arbeitsrechtliche materielle Verantwortlichkeit des Betriebes, Schriftenreihe über Arbeitsrecht, Heft 17, Verlag Tribüne, Berlin 1971, str. 243 a násl.

¹¹⁾ Čl. 300 zák. práce PLR stanoví, že pokud předpisy pracovního práva neupravují některé vztahy, použijí se na pracovní poměr přiměřeně ustanovení občanského zákoníku, jestliže neodporují zásadám pracovního práva.

ním vztahem. V teorii pracovního práva socialistických zemí se vyskytují různé názory na souvislost způsobení škody s pracovněprávním vztahem. Předně je tu názor, který zastává pojetí, že pracovněprávní hmotná odpovědnost se má vztahovat jen na škody způsobené pracovníkem podniku a podnikem pracovníkovi při plnění pracovních povinností, popř. plnění povinností pracovněprávního vztahu, tedy na škody způsobené či vzniklé v nejtěsnější souvislosti s pracovněprávním vztahem. Dále je tu názor, že pracovněprávní hmotná odpovědnost by se měla vztahovat na všechny případy škod, které byly způsobeny nebo vznikly v jakékoliv souvislosti s pracovněprávním vztahem, tedy v souvislosti zcela volné s pracovněprávním vztahem, např. též škody způsobené pracovníkem podniku v dílně a pracovní době při výrobě předmětu pro osobní potřebu pracovníka a škody způsobené odcizením výrobku nebo materiálu během pracovní doby. Konečně se vyskytuje názor stojící mezi oběma krajními pojetími. Podle něho by se pracovněprávní odpovědnost měla vztahovat na škody způsobené při plnění povinností pracovněprávního vztahu a kromě toho na škody způsobené v těsné (přímé) souvislosti s ním, např. při nezbytných úkonech před započítáním vlastní práce nebo po jejím skončení a při úkonech obvyklých během pracovní směny.¹²⁾

V otázce pojetí souvislosti vzniku škody s pracovněprávním vztahem není pracovní právo zemí — členů RVHP jednotné. Předně jsou tu systémy pracovního práva, které zásadně stanoví pro pracovněprávní hmotnou odpovědnost za škodu podmínku způsobení této škody v těsné souvislosti s pracovněprávním vztahem. Mluví o způsobení škody porušením pracovní povinnosti nebo povinnosti z pracovněprávního poměru. Od této zásady se však tyto systémy odchylují u odpovědnosti za škodu způsobenou pracovním úrazem nebo nemocí z povolání, popř. poškozením zdraví v souvislosti s plněním pracovních povinností.¹³⁾

Dále jsou tu systémy pracovního práva, které uplatňují širokou souvislost vzniku škody s pracovněprávním vztahem. Jednoznačně to vyjadřuje

¹²⁾ Pro pojetí nejužší souvislosti s pracovněprávním vztahem se vyslovil N. G. Aleksandrov, Trudovoje pravootnošeniye, Jurizdat, Moskva 1948, str. 296; pro pojetí volné souvislosti s pracovněprávním vztahem se vyslovil S. S. Karinskij, Ob otličiji materialnoj otvetstvennosti za uščerb, Sovetskoje gosudarstvo i pravo 1955, No. 5, str. 88—89, a L. Nagy, dílo cit. v pozn. 1, část II; pojetí střední (přímé) souvislosti hájí K. Witz, Závazek pracujícího k náhradě škody způsobené při výkonu zaměstnání, Orbis, Praha 1961, str. 27 a násl.

¹³⁾ Srov. čl. 126 a 148 zák. práce MoLR; čl. 114 zák. práce PLR a čl. 6 zákona z 12. 6. 1975 o dávkách z důvodu pracovních úrazů a nemocí z povolání. V NDR stanoví zásadu úzké souvislosti v §§ 112 a 116 zák. práce; širší pojetí souvislosti s pracovněprávním vztahem plyne u hmotné odpovědnosti za škodu při pracovním úrazu z výkladu pojmu „pracovní úraz“, za který se v souladu s nařízením z 27. 7. 1969 (GBI. II, str. 430) pokládá náhlá z vnějška působící, poškozující událost, která je v příčinné souvislosti s činností podniku. V praxi se mezi takové události zahrnují též události nastalé během zákonem stanovených přestávek, během převlékání, při stravování v závodní jídelně, během přítomnosti v podniku před směnou a po směně povolené vedoucím apod. (tak J. Michas a kolektiv, Arbeitsrecht der DDR, II. vydání, Staatsverlag der DDR, Berlin 1970, str. 451 a násl.).

zákoník práce RSR, když jak u hmotné odpovědnosti pracovníka, tak u hmotné odpovědnosti podniku hovoří o škodě, která byla způsobena, popř. nastala v souvislosti s prací, v souvislosti se službou.¹⁴⁾ Toto pojetí rumunského kodexu práce je vysvětlitelné tím, že se v něm úprava hmotné odpovědnosti za způsobenou škodu příliš neliší od občanskoprávní úpravy hmotné odpovědnosti za škodu, zejména se nestanoví maximalizace výše náhrady škody u odpovědnosti pracovníka.

Některé úpravy se sice v úvodním ustanovení stavějí na stanovisko těsné souvislosti způsobení škody s pracovněprávním vztahem, avšak v dalších ustanoveních nepřímou pracovněprávní úpravu rozšiřují na případy způsobení škody v širší souvislosti s uvedeným vztahem. Mezi tyto úpravy náleží pracovní právo SSSR a zákoník práce BLR.¹⁵⁾

Konečně jsou tu kodexy práce, které nepřijaly ani neužily ani širokou souvislost vzniku škody s pracovněprávním vztahem, ale uvedené střední řešení. Jako podmínku pracovněprávní hmotné odpovědnosti za způsobenou škodu stanoví, že škoda musí být způsobena *v přímé souvislosti* s plněním pracovních úkolů nebo porušením povinnosti plynoucí z pracovněprávního vztahu anebo v rámci pracovněprávního vztahu.¹⁶⁾ Toto pojetí souvislosti škody s pracovněprávním vztahem se uplatňuje v těchto kodech jak u hmotné odpovědnosti pracovníka, tak u hmotné odpovědnosti podniku.

Ve všech systémech pracovního práva, včetně těch úprav, které stanoví jako podmínku pracovněprávní hmotné odpovědnosti pracovníka způsobení škody při plnění pracovních povinností nebo v přímé souvislosti s plněním pracovních úkolů, je důležitou otázkou stanovisko ke škodám způsobeným pracovníkem úmyslně, kteréžto jednání bude mít zpravidla kvalifikaci trestného činu. Tu zjišťujeme, že všechny kodexy práce zahrnují výslovně do pracovněprávní hmotné odpovědnosti pracovníka za způsobenou škodu též škodu způsobenou úmyslně (některé kodexy mluví o škodě způsobené trestným činem).¹⁷⁾ V těchto případech kodexy práce ukládají

¹⁴⁾ Čl. 102 a 111 zák. práce RSR.

¹⁵⁾ Srov. čl. 49 odst. 1 a 2 Základů zákonodárství o práci SSSR; čl. 121 KZoP RSFSR a obdobná ustanovení kodexů zákonů o práci ostatních svazových republik stanoví, že náhradu škody v celém rozsahu poskytují též dělníci a úředníci, kteří škodu způsobili nikoliv při plnění pracovních povinností. Obdobnou koncepci hmotné odpovědnosti pracovníka má zákoník práce BLR v čl. 95 a 97. Hmotná odpovědnost podniku podle pracovního práva SSSR je stanovena na případy úrazu nebo jiného poškození zdraví, k němuž došlo v souvislosti (proloženo autorem K. W.) s prací pracovníka (bod 1 Pravidel o náhradě škody způsobené úrazem nebo jiným poškozením zdraví).

¹⁶⁾ Srov. §§ 172, 187 a 190 zák. práce ČSSR; § 57 odst. 1 a 62 zák. práce MLR. Je pak zpravidla úlohou prováděcích předpisů ke kodexu práce, popř. judikatury pojem „přímá souvislost“ nebo obdobný pojem blíže vymezit, popř. vyložit. Tak § 41 nařízení vlády ČSSR č. 54/1975 Sb. a § 100 odst. 1 nařízení vlády MLR č. 34/1967.

¹⁷⁾ Tak čl. 97 písm. a) zák. práce BLR; § 57 odst. 3 zák. práce MLR; čl. 128 písm. a) zák. práce MoLR; § 104 zák. práce NDR; čl. 122 zák. práce PLR; čl. 121 bod 1 KZoP RSFSR a § 179 odst. 3 zák. práce ČSSR.

náhradu v celém rozsahu způsobené škody a některé kodexy vyjímají hmotnou odpovědnost z některých dalších zvýhodňujících ustanovení, např. u více odpovědných pracovníků nahrazují dělenou odpovědnost solidární odpovědností a neomezují povinnost k náhradě na skutečnou škodu a další.¹⁸⁾

*

Tento problém můžeme uzavřít tak, že pokud jde o vztah způsobení škody k pracovněprávnímu vztahu, v pracovním právu zemí — členů RVHP se *neuplatňuje jednotné pojetí*. Vyskytují se úpravy vycházející jak z požadavku nejužší souvislosti, tak úpravy vycházející z požadavku široké souvislosti způsobení škody s pracovněprávním vztahem, ale též úpravy uplatňující střední řešení požadující aspoň přímou souvislost s plněním pracovních povinností. Projevuje se však tendence u úprav, vycházejících z pojetí nejužší souvislosti s pracovněprávním vztahem, tuto souvislost poněkud uvolnit u odpovědnosti za škodu způsobenou úrazem nebo jiným poškozením zdraví v souvislosti s plněním pracovních povinností. Všechny pracovněprávní úpravy zahrnují do pracovněprávní hmotné odpovědnosti též odpovědnost za škodu způsobenou úmyslně, popř. trestným činem, i když potom povinnost k náhradě řeší obdobně jako platí u odpovědnosti za škodu podle občanského práva.

2. Systematické zařazení úpravy hmotné odpovědnosti za způsobenou škodu

Neobyčejná rozmanitost se projevuje v systematickém zařazení úpravy hmotné odpovědnosti za způsobenou škodu v rámci kodexů práce.

Všimneme si nejprve těch *kodexů práce, které upravují jak hmotnou odpovědnost pracovníka, tak obecně též hmotnou odpovědnost podniku*. Jen jeden kodex práce věnuje úpravě hmotné odpovědnosti za způsobenou škodu samostatnou hlavu — zákoník práce ČSSR (část druhá, hlava osmá). Ostatní kodexy této skupiny většinou zařazují úpravu hmotné odpovědnosti za škodu jako součást hlavy nebo části upravující otázky pracovní disciplíny a disciplinární odpovědnosti. Ojedinele se objevuje označení „*hmotná odpovědnost*“ též v nadpise hlavy. Do této skupiny úprav náleží kodexy práce MLR, NDR a RSR. Kodex práce NDR má tu zvláštnost, že v uvedeném zařazení má obecnou úpravu hmotné odpovědnosti podniku, kdežto hmotnou odpovědnost podniku za škodu způsobenou pracovním úrazem a nemocí z povolání zařadil do kapitoly upravující ochranu života a zdraví při práci.¹⁹⁾

¹⁸⁾ Srov. § 114 zák. práce NDR; čl. 103 odst. 2 zák. práce RSR; § 179 odst. 3 a 186 zák. práce ČSSR.

¹⁹⁾ Viz část IV zák. práce MLR; hlava 8 a 9 zák. práce NDR; díl II hlava III zák. práce RSR.

Kodex práce MoLR zařadil úpravu hmotné odpovědnosti pracovníka za škodu do hlavy VII nadepsané „Pracovní disciplína a hmotná odpovědnost dělníků a úředníků“ a úpravu hmotné odpovědnosti podniku, která se ovšem týká jen škody způsobené úrazem nebo jiným poškozením zdraví v souvislosti s plněním pracovních povinností, zařadil do hlavy nadepsané „Ochrana práce“.

Pak jsou tu *systemy pracovního práva, které se omezují na úpravu hmotné odpovědnosti pracovníka za škodu způsobenou podnikem*. Z těchto systémů kodex práce PLR vyhradil úpravě této otázky zvláštní díl — díl pátý.²⁰⁾ Základy zákonodárství o práci SSSR (a v důsledku toho též převážná většina kodexů zákonů o práci svazových republik) a kodex práce BLR zařadily úpravu hmotné odpovědnosti pracovníka za škodu způsobenou podnikem do hlavy upravující otázky mzdy, záruk a kompenzací, popř. náhrad.²¹⁾ To souvisí patrně s tím, že za nejvýznamnější zvláštnost hmotné odpovědnosti pracovníka za škodu se považuje omezení náhrady škody dílem, popř. násobkem měsíční mzdy u typických druhů škod způsobených pracovníkem podnikem. Odkazy na zvláštní zákony upravující hmotnou odpovědnost podniku za škodu způsobenou úrazem nebo jiným poškozením zdraví při plnění pracovních povinností jsou v těchto kodifikacích pracovního práva zařazeny do dílů nebo hlav upravujících bezpečnost a hygienu práce.

*

Závěrem lze konstatovat, že v kodexech práce zemí — členů RVHP je *systematické zařazení* úpravy hmotné odpovědnosti za škodu *dosti rozdílné*. Projevuje se *tendence* tuto problematiku upravit jako zvláštní institut pracovního práva *odděleně* od ostatních institutů pracovního práva a *souhrnně*, tedy jak odpovědnost pracovníka za škodu způsobenou podnikem, tak odpovědnost podniku za škodu způsobenou pracovníkem.

III. SKUTKOVÁ PODSTATA (PŘEDPOKLADY) HMOTNÉ ODPOVĚDNOSTI ZA ZPŮSOBENÍ ŠKODY

1. O skutkové podstatě (předpokladech) hmotné odpovědnosti za způsobení škody obecně

V pracovním právu zemí — členů RVHP je hmotná odpovědnost účastníků pracovněprávního vztahu za způsobenou škodu *upravena zákonem*, a to *kogentním způsobem*. To platí především o předpokladech, za kterých

²⁰⁾ Zákoník práce PLR se člení na 15 dílů.

²¹⁾ Srov. hlavu VI zák. práce BLR, hlavu V Základů zákonodárství o práci SSSR a hlavu VIII KZoP RSFSR. Kodexy zákonů o práci některých svazových republik vyhradily hmotné odpovědnosti pracovníka za škodu zvláštní hlavu (podle Sovetskoje trudovoje pravo, pod redakciej N. G. Aleksandrova, vyd. 1972, str. 418).

hmotná odpovědnost vzniká. Zákon dovoluje u hmotné odpovědnosti pracovníka stanovení určitých odchylek na základě zvláštní dohody mezi podnikem a pracovníkem. Tyto odchylky jsou však dovoleny jen v případech, mezích a rozsahu stanovených opět zákonem.²²⁾ Skutková podstata pracovníprávní hmotné odpovědnosti za způsobenou škodu je tedy stanovena přímo zákonem.

V oddíle I/2 jsme dovodili, že v socialistické společnosti je podstatný rozdíl mezi úlohou, kterou plní hmotná odpovědnost pracovníka za škodu, kterou způsobí podniku, a hmotnou odpovědností podniku za škodu, kterou způsobí pracovníkovi. Důsledkem toho je, že hmotná odpovědnost pracovníka je ovládána částečně odlišnými zásadami, než jsou zásady ze kterých vychází hmotná odpovědnost podniku. Tato odlišnost zásad se projevuje zpravidla též ve stanovení předpokladů, za kterých vzniká hmotná odpovědnost pracovníka na jedné straně a hmotná odpovědnost podniku na druhé straně. V zákonodárství se to projevuje tím, že skutková podstata hmotné odpovědnosti pracovníka za způsobenou škodu a hmotné odpovědnosti podniku za způsobenou škodu je upravena, pokud kodexy upravují odpovědnost obou účastníků, odděleně a zpravidla rozdílně.²³⁾ Z toho důvodu budeme v našem rozboru probírat skutkovou podstatu hmotné odpovědnosti pracovníka a skutkovou podstatu hmotné odpovědnosti podniku odděleně.

2. Skutková podstata hmotné odpovědnosti pracovníka

Kodexy práce MLR, NDR, PLR a ČSSR stanoví *tyto předpoklady vzniku hmotné odpovědnosti pracovníka*: a) škoda na straně podniku, popř. škoda na socialistickém vlastnictví, b) porušení povinnosti pracovníkem, c) příčinná souvislost mezi protiprávním jednáním pracovníka a vznikem škody, d) zavinění pracovníka.²⁴⁾

Základním předpokladem hmotné odpovědnosti pracovníka je tedy škoda na straně podniku. Pojem „škoda“ není v žádném z kodexů práce blíže vysvětlen. Jelikož však pracovní právo používá tento pojem v souvislosti s hmotnou odpovědností účastníků pracovníprávního vztahu, v souvislosti s otázkou jejího nahrazení v penězích, je nutno usuzovat, že pod pojmem „škoda“ se rozumí majetková újma, která je vyjadřitelná v penězích. Takto

²²⁾ Tak např. § 3 nař. vlády MLR č. 2/1968 o hmotné odpovědnosti pracovníků v obchodu a pohostinství; čl. 128 písm. c) zák. práce MoLR; § 113 odst. 2 písm. b) zák. práce NDR; čl. 121 bod 3 KZop RSFSR; § 176 zák. práce ČSSR.

²³⁾ Srov. §§ 57–58 a § 62 zák. práce MLR; čl. 126 a čl. 148 zák. práce MoLR; §§ 112 a 113 a § 98 a 116 zák. práce NDR; čl. 102 a 111 zák. práce RSR; §§ 172, 175, 176 a 178 a §§ 187, 190, 204–205 zák. práce ČSSR.

²⁴⁾ § 57 zák. práce MLR; § 112 zák. práce NDR; čl. 114 zák. práce PLR; § 172 zák. práce ČSSR. Porušení povinnosti pracovníkem se musí stát v určité souvislosti s pracovníprávním vztahem. Jednotlivé kodexy se liší v pojetí této souvislosti. O tom bylo pojednáno v oddíle II/1/B.

vykládá tento pojem pracovněprávní teoretická literatura.^{24a)} Pod pojem „škoda“ nespadá např. újma na dobré pověsti podniku.

Základy zákonodárství o práci SSSR a kodexy zákonů o práci svazových republik, dále kodexy práce BLR, MoLR a RSR uvádějí ve skutkové podstatě obdobné předpoklady s tím rozdílem, že neuvádějí výslovně jako předpoklad hmotné odpovědnosti porušení povinnosti.²⁵⁾ Podle převládajícího názoru právní teorie i právní praxe je zavinění psychickým vztahem pachatele, sestávajícím ze složky rozumové, případně též složky volní k jeho chování a následkům jeho chování, které jsou protiprávní.²⁶⁾ Se zřetelem k tomu je v těchto úpravách předpoklad porušení povinnosti pracovníkem obsažen v předpokladu zavinění pracovníka. Sovětská teoretická literatura také shodně uvádí protiprávnost chování pracovníka jako „jeden z nezbytných základů uložení hmotné odpovědnosti“.²⁷⁾ Nevysvětluje však blíže, z čeho tento předpoklad vyvozuje. Pojetí, podle kterého porušení povinnosti právníkem je předpokladem hmotné odpovědnosti pracovníka za způsobení škody lze ovšem vyvodit z jiných ustanovení kodexu práce BLR a kodexů zákonů o práci svazových republik SSSR, která mluví o porušení určitých pracovních povinností jako podmínce uplatnění náhrady škody ve větším rozsahu.²⁸⁾

Skutkové podstaty hmotné odpovědnosti pracovníka za způsobení škody, které uvádějí výslovně jako jeden z předpokladů této odpovědnosti porušení povinností pracovníkem, spojují většinou zavinění s protiprávním jednáním. Formulují to tak, že „škoda byla způsobena zaviněným porušením (pracovní) povinností“. Dotyčné kodexy v dalších ustanoveních, kde se stanoví rozsah náhrady škody, spojují zavinění, popř. jeho formy (úmysl nebo nedbalost) se způsobením škody.²⁹⁾ Ostatní kodexy práce i Základy zákonodárství o práci SSSR spojují zavinění se způsobením škody. Domníváme se, že formulace zákona, která vztahuje zavinění jen na porušení povinnosti není správná, neboť nevystihuje plně význam zavinění u hmotné

^{24a)} Srov. S. S. Karinskij, dílo uvedené v pozn. 3, str. 43 a násl.; L. Nagy, dílo uvedené v pozn. 1, kapitola VII, oddíl 2; K. Witz, dílo uvedené v pozn. 11, str. 127 a násl.; W. Szubert, dílo uvedené v pozn. 1, str. 176; G. Kirmse—G. Kirschner—H. Rudelt, Die arbeitsrechtliche materielle Verantwortlichkeit des Werk tätigen, 2. überarbeitete Auflage, Verlag Tribüne, Berlin-Treptow 1975, str. 58 a násl.

²⁵⁾ Čl. 95 zák. práce BLR; čl. 126 zák. práce MoLR; čl. 102 zák. práce RSR; čl. 49 odst. 1 Základů zákonodárství o práci SSSR a čl. 118 KZoP RSFSR.

²⁶⁾ Srov. O. S. Ioffe, dílo cit. v pozn. 1, str. 113; Š. Luby, dílo cit. v pozn. 1, str. 467 a 474; E. A. Klenov—V. G. Malov, Materialnaja otvetstvennosť rabočich i služuščich na predprijatii, Juridičeskaja literatura, Moskva 1968, str. 91; K. Witz, dílo cit. v pozn. 11, str. 142 a násl.; Směrnice pléna Nejvyššího soudu NDR z 25. 3. 1970 k použití § 112 a násl. zákoníku práce bod 5 (GBI. II, str. 267 a násl.).

²⁷⁾ Sovetskoje trudovoe pravo, pod red. N. G. Aleksandrova, str. 419—420; Kommentar k zakonodatelstvu o trude, pod red. V. I. Terebilova, str. 385; E. A. Klenov—V. G. Malov, dílo cit. v pozn. 26, str. 60 a násl.

²⁸⁾ Srov. čl. 96 zák. práce BLR; čl. 120 KZoP RSFSR.

²⁹⁾ § 57 odst. 2 a 3 zák. práce MLR; §§ 113 a 114 zák. práce NDR; § 179 odst. 2 a 3 zák. práce ČSSR.

odpovědnosti za způsobení škody. Rozumová, popř. volní stránka subjektivního vztahu pracovníka musí se týkat nejen protiprávnost chování, ale též vzniku škody. Pracovníka nelze činit hmotně odpovědným za způsobení škody, když si nebyl vědom, ani nemusel být vědom možnosti vzniku škody jako následku svého chování.

Kodex práce ČSSR stanoví jako alternativu uvedených předpokladů vzniku hmotné odpovědnosti pracovníka v tom směru, že porušení právní povinnosti se klade za roveň jednání proti pravidlu socialistického soužití, pokud bylo úmyslné (§ 173 odst. 3). Pod pravidlem socialistického soužití se rozumí norma socialistické morálky, která nebyla dosud zakotvena v právu. Toto ustanovení se v praxi zatím uplatňuje velmi zřídka.

Podle formulace skutkových podstat v kodexech práce leží důkazní břemeno o existenci všech předpokladů, včetně předpokladu zavinění, na poškozeném podniku. Kodex práce PLR (čl. 116) toto břemeno dokazování stanoví výslovně o všech předpokladech; kodex práce ČSSR (§ 112 odst. 3) to stanoví výslovně, pokud jde o zavinění pracovníka.

Některé kodexy práce, popř. prováděcí předpisy k nim obsahují vedle obecné skutkové podstaty hmotné odpovědnosti pracovníka ještě *další a odlišné skutkové podstaty* u určitých druhů škod. Na ně pak navazují odchylky v dalších otázkách hmotné odpovědnosti pracovníka, zejména pokud jde o rozsah této odpovědnosti. V řadě systémů pracovního práva se vyskytují zvláštní skutkové podstaty pro hmotnou odpovědnost pracovníka za škodu na předmětech nebo hodnotách, které jsou pracovníkovi, popř. kolektivu pracovníků svěřeny k osobnímu používání nebo k samostatnému spravování nebo hospodaření s nimi. Nejčastěji se vyskytuje skutková podstata, jejíž prvky jsou: a) ztráta nebo schodek předmětů nebo hodnot, které byly pracovníkovi svěřeny k používání, hospodaření s nimi nebo jinému účelu, b) dohoda mezi účastníky pracovněprávního vztahu o plné hmotné odpovědnosti za ztrátu nebo schodek svěřených předmětů nebo hodnot, c) převzetí předmětu nebo hodnot. Zákon zpravidla umožňuje, aby se pracovník zprostil odpovědnosti za ztrátu nebo schodek, jestliže prokáže, že ztrátu nebo schodek nezavinil, popř. že k ztrátě nebo schodku došlo za určitých okolností, které vylučují jejich způsobení pracovníkem.³⁰⁾ Též u tohoto druhu odpovědnosti — s výjimkou pracovního práva MLR — se vlastně vyskytují tytéž předpoklady, jako o obecné skutkové podstaty. Ovšem některé předpoklady (protiprávní jednání, příčinná souvislost a zavinění) se prezumují, pokud pracovník neprokáže, že ztrátu nebo schodek nezpůsobil, neporušil svoji povinnost nebo nezavinil. U úpravy MLR jde o objektivní odpovědnost, kdy se pracovník nemůže zprostit odpovědnosti důkazem o tom, že škodu nezavinil.

³⁰⁾ Tak § 58 odst. 1 zák. práce MLR, § 96 nař. vlády MLR č. 34/1967 o provádění zákoníku práce, nař. vlády MLR č. 2/1968 o hmotné odpovědnosti pracovníků v obchodu a pohostinství a nař. vlády MLR č. 18/1970 o hmotné odpovědnosti pracovníků ve skladech; § 113 odst. 2 zák. práce NDR; čl. 124 § 3 zák. práce PLR; § 176 zák. práce ČSSR.

Sovětské pracovní právo sice výslovně nestanoví zvláštní skutkovou podstatu hmotné odpovědnosti pracovníka, ale u hmotné odpovědnosti v rozsahu celé škody stanoví u jednoho z případů doplňující podmínky této odpovědnosti, čímž nepřímě stanoví zvláštní předpoklady. Jde o pracovníky, kteří zaujímají funkci, se kterou je spojeno zacházení s peněžními nebo zbožními hodnotami a která je uvedena ze zvláštním seznamu. Ti jsou povinni náhradit škodu v celém rozsahu za předpokladu: a) škoda má formu schodku hodnot, b) byla sjednána smlouva o plné hmotné odpovědnosti za schodek přesahující stanovené normy, c) hodnoty byly pracovníkem převzaty. Také u těchto případů musí být dáno zavinění pracovníka. Podle soudní praxe se zavinění pracovníka (a tím i porušení povinnosti a příčinná souvislost prezumuje, pokud pracovník neprokáže, že schodek hodnot nezavinil. Obdobně sovětská soudní praxe prezumuje zavinění pracovníka v případech hmotné odpovědnosti pracovníků, kteří odpovídají plně za škodu podle zvláštních zákonů a nařízení, kde ovšem stačí doklad o svěřeni hodnot.³¹⁾ Tak se vlastně též sovětská úprava přiřazuje k systémům pracovního práva, které mají vedle obecné skutkové podstaty hmotné odpovědnosti pracovníka za způsobení škody ještě skutkovou podstatu zvláštní.

Kodexy práce NDR, PLR a ČSSR uvádějí odděleně předpoklady hmotné odpovědnosti za škodu určitého druhu na nástrojích, prostředcích osobní ochrany a jiných předmětech, které byly pracovníkovi svěřeny k výhradnímu užívání. Obvykle se tu požaduje: a) škoda ve formě ztráty a b) svěřeni uvedených předmětů na písemné potvrzení. Také u této zvláštní odpovědnosti se prezumuje zavinění pracovníka (a tím i porušení povinnosti a příčinná souvislost), pokud pracovník neprokáže, že ztrátu nezavinil.³²⁾

Kodex práce ČSSR stanoví zvláštní skutkovou podstatu hmotné odpovědnosti pracovníka za škodu způsobenou porušením povinnosti odvrátit hrozící škodu (§ 175). Předpoklady jsou stanoveny takto: a) škoda na straně podniku, b) porušení povinnosti odvrátit hrozící škodu nebo nebezpečí hrozící životu nebo zdraví, c) příčinná souvislost mezi porušením preventivní povinnosti a vznikem škody, d) vědomé zavinění pracovníka a e) neumožnost uhradit škodu jinak.³³⁾

*

Rozbor skutkových podstat hmotné odpovědnosti pracovníka za škodu způsobenou podnikem lze uzavřít tak, že všechny systémy pracovního práva stanoví pro vznik odpovědnosti tyto předpoklady: a) škoda na straně pod-

³¹⁾ Čl. 121 KZoS RSFSR. K sovětské soudní praxi viz *Komentarij k zákonodatelstvu o trudu*, pod red. V. I. Terebilova, str. 404.

³²⁾ Srov. § 113 odst. 2 zák. práce NDR; čl. 124 zák. práce PLR; § 178 zák. práce ČSSR.

³³⁾ Tento zvláštní druh skutkové podstaty souvisí se zvláštními povinnostmi uloženými v kodexu práce ČSSR k předcházení škodě hrozící majetku podniku. O tom blíže viz odd. VII/B této studie.

niku, b) porušení povinnosti pracovníkem, c) příčinná souvislost mezi škodou a protiprávním jednáním pracovníka a d) zavinění pracovníka. Uplatňují tedy *zásadu odpovědnosti za zavinění*, přičemž *důkazní břemeno* o všech předpokladech odpovědnosti je *na straně poškozeného podniku*. Uvedené předpoklady jsou částečně pozměněny v některých kodexech práce nebo prováděcích předpisech k nim, popř. soudní praxí u některých druhů škod. V převážné většině se to týká ztrát předmětů nebo schodku hodnot, které jsou pracovníkovi nebo kolektivu pracovníků svěřeny k výlučnému používání, ochraně nebo hospodaření s nimi. Zpravidla se požaduje navíc uzavření zvláštní dohody mezi účastníky pracovněprávního vztahu. V těchto případech se *zavinění pracovníka prezumuje*, pokud tento neprokáže, že ztrátu nebo schodek nezavinil. Zásada odpovědnosti za zavinění je i u těchto pozměněných skutkových podstat zachována. Toto řešení předpokladů hmotné odpovědnosti pracovníka je jedním z výrazů výchovné úlohy této odpovědnosti v socialistické společnosti a zároven zárukou toho, že pracovník, který řádně plní své pracovní povinnosti, nemůže být nikterak postihován za škody, které v souvislosti s plněním jeho pracovních úkolů vzniknou.

3. Skutková podstata hmotné odpovědnosti podniku

A. Při rozboru skutkové podstaty hmotné odpovědnosti podniku je třeba si uvědomit rozmanitost rozsahu úpravy této problematiky v jednotlivých kodexech práce, jak byla konstatována v oddíle II/1 této studie. Z kodexů práce, které obsahují vedle úpravy hmotné odpovědnosti pracovníka též úpravu hmotné odpovědnosti podniku, mají kodexy práce MLR, NDR a ČSSR popř. prováděcí předpis ke kodexu práce MLR jednak *obecné řešení předpokladů* vzniku hmotné odpovědnosti podniku, jednak řešení předpokladů hmotné odpovědnosti *ve zvláštních případech*. Při tom jsou mezi uvedenými kodexy práce rozdíly v tom, které případy spadají pod obecné předpoklady a které spadají pod zvláštní předpoklady. Zatímco kodexy práce NDR a ČSSR zařazují pod zvláštní skutkovou podstatu škodu způsobenou pracovním úrazem a nemocí z povolání a kodex práce ČSSR kromě toho škodu na věcech odložených v podniku na místě k tomu určeném nebo místě, kde se obvykle odkládají, a věcnou škodu vzniklou při odvrácení škody hrozící podniku,³⁴⁾ kodex práce MLR, popř. prováděcí předpisy k němu odlišnou skutkovou podstatu stanoví pro hmotnou odpovědnost podniku za škodu způsobenou nemocí z povolání, za škodu na věcech pracovníka, které nebyly uloženy v šatně, úschovně nebo jiném místě určeném k tomu účelu, a za škodu na věcech, která nevznikla v souvislosti s úrazem, který podnik je povinen odškodnit, dále pro hmotnou odpovědnost pracovníků obchodu, pohostin-

³⁴⁾ § 98 zák. práce NDR a §§ 190, 204 a 205 zák. práce ČSSR.

ství a ve skladech za inventurní schodky.³⁵⁾ Maďarská úprava tedy zařazuje do obecné skutkové podstaty odpovědnosti podniku případy škod, které úprava NDR a ČSSR zařazuje do skutkové podstaty odpovědnosti ve zvláštních případech škod (s výjimkou škody vzniklé nemocí z povolání). Aby nevznikly nesprávné závěry, přihlédneme k tomu i v rozboru skutkových podstat.

B. Pokud jde o *obecnou skutkovou podstatu* hmotné odpovědnosti podniku za škodu vzniklou pracovníkovi, stanoví kodexy práce NDR a RSR tyto předpoklady vzniku odpovědnosti: a) škoda na straně pracovníka, b) porušení povinnosti podnikem, c) příčinná souvislost mezi protiprávním jednáním podniku a vznikem škody a d) zavinění podniku.³⁶⁾

Kodex práce ČSSR stanoví v § 187 obecné předpoklady stejně jako kodexy práce NDR a RSR uvedené výše pod písm. a) až c). Vynechává tedy předpoklad zavinění podniku. Tím je usnadněna pozice pracovníka v případném sporu. Kromě toho nestanoví, že porušení povinnosti se musí dopustit podnik, ale mluví obecně o porušení povinnosti. Hmotná odpovědnost podniku může tedy vzniknout též na základě protiprávního jednání třetího subjektu, např. zákazníka.

Kodex práce MLR v § 62 pak stanoví tyto předpoklady obecné skutkové podstaty: a) škoda na straně pracovníka, b) ke škodě došlo jakýmkoliv způsobem v rámci pracovního poměru (může být způsobena protiprávním jednáním podniku, jednáním třetí osoby nebo událostí). Opětne upozorňují, že podle kodexu práce MLR pod tuto obecnou skutkovou podstatu spadají škody vzniklé pracovníkovi pracovním úrazem (nikoliv však nemocí z povolání) a škoda na věcech pracovníka odložených v šatně nebo úschovně. Hmotnou odpovědnost podniku podle obecné skutkové podstaty stanovené v kodexech práce NDR a RSR lze charakterizovat jako odpovědnost za zavinění, podle skutkové podstaty stanovené v kodexu práce ČSSR jako odpovědnost za protiprávní jednání a podle skutkové podstaty stanovené v kodexu práce MLR jako odpovědnost za škodnou událost.

C. Pokud jde o skutkovou podstatu hmotné odpovědnosti podniku *ve zvláštních případech škod*, kodex práce NDR, kde se tato odpovědnost týká škod způsobených pracovním úrazem a nemocí z povolání, vynechává proti obecné skutkové podstatě předpoklad zavinění a přechází tak na zásadu odpovědnosti za protiprávní jednání. Kodex práce ČSSR ve zvláštní skutkové podstatě hmotné odpovědnosti podniku vynechává proti obecné skutkové podstatě předpoklad porušení povinnosti a přechází tak na zásadu odpovědnosti za škodnou událost. Pracovní právo MLR u zvláštních skutkových podstat hmotné odpovědnosti podniku upravených nařízením

³⁵⁾ § 62 odst. 2 zák. práce MLR a §§ 99 a 100 nař. vlády MLR č. 34/1967, dále nař. vlády MLR č. 2/1968 a č. 18/1970.

³⁶⁾ § 116 zák. práce NDR a čl. 111 zák. práce RSR. Kodex práce RSR sice neuvádí výslovně jako předpoklad hmotné odpovědnosti podniku protiprávní jednání podniku, ale tento předpoklad, jak bylo dovozeno výše, plyne z předpokladu zavinění.

vlády MLR k provedení kodexu práce naopak ve srovnání s obecnou skutkovou podstatou předpoklady doplňuje o předpoklad zavinění (a tím o předpoklad protiprávního jednání), při čemž důkazní břemeno o nedostatku zavinění ukládá podniku. Tím přechází na zásadu odpovědnosti za zavinění.³⁷⁾

Kodex práce MoLR, který z problematiky hmotné odpovědnosti podniku za škodu způsobenou pracovníkovi upravuje toliko odpovědnost za škodu způsobenou pracovníkovi poškozením zdraví v souvislosti s plněním pracovních povinností (čl. 148), stanoví tyto předpoklady odpovědnosti: a) škoda na straně dělníka nebo úředníka, b) úraz nebo jiné poškození zdraví související s plněním pracovních povinností a c) příčinná souvislost mezi okolnostmi pod písm. a) a b). Jde tedy o hmotnou odpovědnost za škodnou událost.

Kodex práce PLR odkazuje, pokud jde o újmy pracovníka nastalé následkem pracovního úrazu a nemoci z povolání, na náhrady podle zásad a podmínek stanovených ve zvláštních předpisech (čl. 232). Tímto předpisem je zákon z 12. 6. 1975 o dávkách z důvodu pracovních úrazů a nemoci z povolání. Tento zákon sice odškodnění pracovníka v těchto případech řeší především dávkami ze sociálního zabezpečení, ale stanoví též určité náhrady od podniku (jednorázové odškodnění pracovníka, popř. členů rodiny, vyrovnávací dávky a náhrada za předměty ztracené nebo zničené při pracovním úrazu). Předpoklady poskytnutí těchto náhrad je: a) škoda na straně pracovníka, popř. člena rodiny, b) pracovní úraz nebo nemoc z povolání pracovníka a c) příčinná souvislost mezi předpoklady pod písm. a) a b).³⁸⁾ Hmotná odpovědnost podniku podle uvedeného zákona je koncipována podle zásady odpovědnosti za škodnou událost.

Základy o zákonodárství o práci SSSR v čl. 67 a kodexy zákonů o práci svazových republik zmiňují se jen o hmotné odpovědnosti podniku za škodu způsobenou úrazem nebo jiným poškozením zdraví v souvislosti s plněním pracovních povinností a odkazují na zákonodárství Svazu SSR a svazových republik. Toto zákonodárství je uvedeno v poznámce 8. Z předpisů tam uvedených pak plynou tyto předpoklady vzniku hmotné odpovědnosti podniku: a) škoda na straně pracovníka, popř. jím vyživovaných osob, b) úraz nebo jiné poškození zdraví pracovníka v souvislosti s plněním pracovních povinností, c) příčinná souvislost mezi předpoklady uvedenými pod písm. a) a b), d) zavinění podniku. Pravidla o náhradě škody způsobené úrazem nebo jiným poškozením zdraví pod pojmem „zavinění“ rozumí nezabezpečení bezpečných a zdravých pracovních podmínek, které vedlo k úrazu nebo jinému poškození zdraví ze strany podniku. Jelikož zajištění zdravých a bezpečných pracovních podmínek je podle čl. 57 Základů zá-

³⁷⁾ § 98 zák. práce NDR; §§ 190, 204 a 205 zák. práce ČSSR; § 62 odst. 3 zák. práce MLR, § 99 odst. 1 a § 100 odst. 3 nař. vlády MLR č. 34/1967, dále nař. vlády MLR č. 2/1968 a nař. vlády MLR č. 18/1970.

³⁸⁾ Srov. čl. 10, 11, 13 a 29 zák. o dávkách z důvodu pracovních úrazů a nemoci z povolání (Dz. U. 1975, nr. 20, poz. 105).

konodárství o práci SSSR povinností podniku ztotožňuje se v praxi zavinění vlastně s porušením povinnosti.³⁹⁾

*

Rozbor úpravy skutkové podstaty hmotné odpovědnosti podniku v zemích — členech RVHP lze uzavřít tak, že v pracovním právu zemí, které upravují tuto problematiku komplexně, se projevuje *značná diferenciacie* v konstrukci předpokladů vzniku odpovědnosti. Obecná tendence tu je taková, že kodexy práce *omezuji* v menším nebo větším rozsahu *předpoklady* hmotné odpovědnosti podniku za škodu způsobenou pracovníkovi ve srovnání s předpoklady hmotné odpovědnosti za způsobenou škodu podle občanského práva, čímž se zlepšuje postavení pracovníka, popř. postiženého člena rodiny ve sporu. V úpravách hmotné odpovědnosti za nejzávažnější případy škod, vznikajících pracovníkovi v souvislosti s plněním pracovních povinností — *škody způsobené pracovním úrazem a nemocí z povolání* — ve většině zemí se vynechává předpoklad zavinění. Řada kodexů práce u těchto škod konstruuje skutkovou podstatu podle zásady odpovědnosti za škodnou událost. Celkově lze konstatovat, že úpravy hmotné odpovědnosti podniku za škodu způsobenou pracovníkovi jsou ve většině zemí na počátku svého vývoje a jsou poměrně kusé.

IV. ZPROŠTĚNÍ A DĚLENÍ HMOTNÉ ODPOVĚDNOSTI ZA ZPŮSOBENÍ ŠKODY

1. Zproštění hmotné odpovědnosti

A. *Hmotná odpovědnost pracovníka.* Ve většině kodexů práce se stanoví zproštění pracovníka hmotné odpovědnosti za způsobení škody v případech, když škodu lze zařadit do kategorie *normálního výrobně hospodářského rizika*.⁴⁰⁾ Za tyto škody se v praxi považují škody vzniklé při zkoušení nebo ověřování nových, ale v daných technických podmínkách odůvodněných postupů, ztráty způsobené přirozenými vlastnostmi materiálu apod.

Kodex práce ČSSR v § 173 a 174 stanoví ještě dva další případy, kdy pracovník je zproštěn odpovědnosti, i když zákonné předpoklady jsou dány: a) škoda byla způsobena v duševní poruše, při které pachatel není schopen ovládnout své jednání a posoudit jeho následky; b) škoda byla způsobena při odvracení škody hrozící podniku nebo odvracení nebezpečí hrozícího

³⁹⁾ Srov. čl. 1 a 2 Pravidel o náhradě škody způsobené úrazem nebo jiným poškozením zdraví. Stejně Sovetského трудовое право za redakce V. S. Andrejeva, str. 220, a Ju. N. Koršunov, P. Z. Livšic a M. S. Rumjanceva, Sovetského законодательство о труде, str. 459.

⁴⁰⁾ Srov. čl. 100 zák. práce BLR; čl. 117 § 2 zák. práce PLR; čl. 112 odst. 2 zák. práce RSR; čl. 118 odst. 3 KZoP RSFSR; § 174 odst. 2 zák. práce ČSSR.

životu nebo zdraví. V ostatních zemích jsou pracovníci chráněni před uložením hmotné odpovědnosti v těchto případech tím, že v případě uvedeném písm. a) nebude dán předpoklad zavinění,⁴¹⁾ a v případě uvedeném pod písm. b) nebude dán předpoklad protiprávního jednání, neboť pracovník bude plnit svou povinnost chránit majetek podniku.

Kodex práce MLR obsahuje ustanovení § 61 odst. 1 o tom, že podnik může od uložení náhrady škody ustoupit, je-li to všemi okolnostmi případu náležitě odůvodněno a nejsou-li tím dotčeny zájmy výchovy k ochraně společenského majetku. Toto obecné ustanovení kryje všechny případy, kdy přichází v úvahu zproštění pracovníka hmotné odpovědnosti. Takto formulované ustanovení ovšem neposkytuje pracovníkovi právo na zproštění hmotné odpovědnosti za způsobení škody, neboť rozhodnutí o zproštění závisí na volné úvaze vedení podniku.

B. Hmotná odpovědnost podniku. Kodexy práce MLR a ČSSR, které upravují obecnou nebo zvláštní skutkovou podstatu hmotné odpovědnosti podniku podle zásady odpovědnosti za škodnou událost, stanoví případy, kdy se podnik může zcela zprostit odpovědnosti. Jsou to případy, když pracovník škodu způsobil zvlášť kvalifikovaným zaviněním, popř. případy, když škoda byla způsobena neodvratitelnou příčinou mimo okruh působnosti podniku.⁴²⁾ Tyto skutečnosti musí ovšem být výlučnou příčinou vzniku škody. V kodexu práce MoLR, kde by obdobné ustanovení bylo na místě, se zproštění podniku odpovědnosti z těchto důvodů nestanoví.

Ostatní kodexy práce podobné ustanovení neobsahují, protože mají hmotnou odpovědnost podniku za škodu způsobenou pracovníkovi řešení podle zásady odpovědnosti za zavinění nebo odpovědnosti za protiprávní jednání.

2. Dělení hmotné odpovědnosti

A. Pod dělením hmotné odpovědnosti za škodu rozumíme takové řešení v úpravě, kdy účastník pracovněprávního vztahu, ačkoliv za škodu odpovídá, neodpovídá za škodu v celém rozsahu, ale jen za její část.⁴³⁾ Tyto případy mohou nastat jednak tehdy, když poškozený účastník pracovněprávního vztahu se podílel na způsobení škody, za kterou druhý účastník odpovídá, jednak tehdy, způsobilo-li podniku škodu společně několik pracovníků, aniž je možno zjistit díl škody, za kterou každý jednotlivý pracovník odpovídá. Ovšem u každého takto odpovědného pracovníka musí být individuálně splněny všechny předpoklady hmotné odpovědnosti za škodu.

41) Tak Směrnice č. 29 pléna Nejvyššího soudu NDR k použití §§ 112 a násl. GBA z 25. 3. 1970 ve znění usnesení pléna Nejvyššího soudu z 19. 6. 1974 bod 5, 6.

42) Srov. § 62 odst. 2 zák. práce MLR a § 191 odst. 1 zák. práce ČSSR.

43) Bylo by možno mluvit též o omezení hmotné odpovědnosti, ale tento pojem je v zákonodárství a teorii používán pro označení hmotné odpovědnosti pracovníka v rozsahu limitovaném dílem nebo násobkem měsíční mzdy odpovědného pracovníka.

B. *Hmotná odpovědnost pracovníka*. Kodexy práce MLR, PLR a ČSSR obsahují výslovné ustanovení o dělení hmotné odpovědnosti za škodu v obou případech uvedených shora pod písm. A. Kodexy práce NDR a RSR mají jen ustanovení o dělení hmotné odpovědnosti v případě způsobení škody více pracovníky.

Pokud jde o *spoluodpovědnost poškozeného podniku* stanoví kodex práce ČSSR jako předpoklady této spoluodpovědnosti porušení povinnosti poškozeným podnikem a příčinnou souvislost mezi tímto protiprávním jednáním a vznikem škody. Kodexy práce MLR a PLR stanoví pro spoluodpovědnost poškozeného podniku jako předpoklad pouze „spoluzpůsobení škody“ poškozeným podnikem. Toto spoluzpůsobení zjistíme ve většině případů právě, je-li tu protiprávní jednání podniku, které je v příčinné souvislosti se vznikem škody.

Kodex práce NDR nemá ustanovení o dělení odpovědnosti při spoluzpůsobení škody poškozeným podnikem. Praxe tyto případy řeší pomocí otázky míry zavinění a stanovení nižší náhrady škody.⁴⁴⁾

O vlivu *společného způsobení škody několika pracovníky* na hmotnou odpovědnost jednotlivého pracovníka obsahuje většina kodexů práce výslovné ustanovení. V těchto ustanoveních se uplatňuje zásada, že každý ze spoluodpovědných pracovníků odpovídá za poměrný díl škody. Tento díl je zpravidla určován podle míry zavinění jednotlivých pracovníků při způsobení škody, popř. podle jejich podílu na způsobení škody. Tam, kde nelze určit míru zavinění nebo podíl na způsobení škody, což nastává v případech hmotné odpovědnosti s prezumpcí zavinění, je pro podíl každého pracovníka rozhodnou výše výdělku za příslušné období nebo poměr dohodnutý ve smlouvě.⁴⁵⁾ Kodex práce MLR v § 60 stanoví odchylku od uvedené zásady, byla-li několika pracovníky způsobena škoda úmyslně ze zistných důvodů a jde-li o odpovědnost za ztrátu svěřených předmětů, byla-li by náhrada ztráty ohrožena nebo spojena s nepoměrným průtahem. Tu každý pracovník odpovídá společně a nerozdílně.

Je tu skupina kodexů práce, které sice *nemají zvláštní ustanovení* o dělení hmotné odpovědnosti, a to ani při spoluzpůsobení škody poškozeným podnikem, ani při spoluzpůsobení škody několika pracovníky. Tyto kodexy však obsahují *obecné ustanovení*, že při stanovení rozsahu škody, kterou je třeba nahradit, přihlédne soud ke konkrétním okolnostem, za kterých škoda byla způsobena.⁴⁶⁾ Zmíněné okolnosti je podle judikatury sovětských soudů a sovětské literatury třeba považovat za konkrétní okolnosti, ke kterým má přihlédnout soud při stanovení rozsahu škody, kterou pracovník

⁴⁴⁾ Viz G. Kirmse—G. Kirschner—W. Rudelt, Die arbeitsrechtliche materielle Verantwortlichkeit des Werkstätigen, Verlag Tribüne, Berlin-Treptow, 2. Auflage, str. 145 a násl.

⁴⁵⁾ Tak § 59 zák. práce MLR; § 113 odst. 3 zák. práce NDR; čl. 118 a 125 zák. práce PLR; čl. 105 zák. práce RSR; § 175 odst. 5 a § 182 odst. 1 zák. práce ČSSR.

⁴⁶⁾ Viz čl. 100 zák. práce BLR; čl. 130 zák. práce MoLR; čl. 123 KZoP RSFSR a obdobná ustanovení kodexů zákonů o práci ostatních svazových republik.

je povinen nahradit.⁴⁷⁾ V případech způsobení škody několika pracovníky, kteří škodu způsobili společným trestním činem, uplatňuje praxe sovětských soudů solidární odpovědnost.⁴⁸⁾

C. *Hmotná odpovědnost podniku*. Obecné ustanovení o dělení odpovědnosti podniku v důsledku spoluzpůsobení škody poškozeným pracovníkem obsahují kodexy práce MLR a ČSSR. V obou zákonech se stanoví jako podmínka této spoluodpovědnosti pracovníka jeho zaviněné jednání, kterým se podílel na vzniku škody. V těchto případech nese část škody, která se zřejmě určuje podle míry zavinění pracovníka, popř. podle rozsahu jeho podílu na vzniku škody, poškozený pracovník ze svého. Kodex práce ČSSR má ještě zvláštní ustanovení o částečném zproštění odpovědnosti podniku u hmotné odpovědnosti za škodu při pracovním úrazu a nemoci z povolání (§ 191 odst. 2). Podmínkou tohoto zproštění je zaviněné spoluzpůsobení škody pracovníkem. Část škody, kterou pracovník nese ze svého se určuje podle míry jeho zavinění. V pracovním právu SSSR obsahuje prováděcí předpis o odškodňování pracovních úrazů a nemocí z povolání ustanovení, že v případě hrubé neopatrnosti pracovníka vzniká tzv. smíšená odpovědnost, při které se rozsah odškodnění určuje s přihlédnutím ke konkrétním okolnostem věci v závislosti od stupně zavinění vedení podniku a poškozeného.⁴⁹⁾

U hmotné odpovědnosti podniku za škodu způsobenou pracovníkovi spoluzpůsobení škody dalším subjektem nepřichází v úvahu. Proto se s řešením této otázky v rozebíraných systémech pracovního práva nesetkáváme.

*

Rozbor těchto otázek *uzavíráme* takto: *Zproštění odpovědnosti*. Pokud jde o hmotnou odpovědnost pracovníka, většina kodexů práce obsahuje ustanovení o zproštění odpovědnosti v případech škod spadajících do normálního hospodářského rizika. V úpravách, kde takové ustanovení chybí, bude pracovník chráněn tím, že nebude u něho dán předpoklad zavinění. Výslovné ustanovení je však nutné u hmotné odpovědnosti, když se zavinění prezumuje. Zproštění odpovědnosti při způsobení škody v duševní poruše a při odvracení hrozící škody je zajištěno povinností podniku prokázat zavinění, které v těchto případech nebude dáno. Pokud jde o *hmotnou odpovědnost podniku* vyskytuje se ustanovení o zproštění odpovědnosti v systémech pracovního práva, kde je tato odpovědnost upravena podle zásady odpovědnosti za škodnou událost.

⁴⁷⁾ Kommentarij k zákonodatelstvu o trude, pod red. V. I. Terebilova, str. 418 a násl.; Sovetskoje trudovoje pravo, pod red. V. S. Andrejeva, str. 257–258.

⁴⁸⁾ Srov. Usnesení pléna Nejvyššího soudu SSSR o použití soudy zákonodárství upravujícího hmotnou odpovědnost dělníků a úředníků za škodu způsobenou podniku, úřadu, organizaci, No. 5, z 5. 7. 1974.

⁴⁹⁾ Bod 5 Pravidel o náhradě škody způsobené úrazem nebo jiným poškozením zdraví.

Dělení odpovědnosti. Ustanovení o dělení hmotné odpovědnosti pracovníka v případě *spoluzpůsobení škody poškozeným podnikem* nemají všechny kodexy práce, i když je zjevná tendence k jeho zařazení do úpravy. Tyto případy jsou v některých kodexech kryty obecným ustanovením o povinnosti soudu přihlídnout při určení části škody, za kterou pracovník odpovídá, ke konkrétním okolnostem, za kterých byla škoda způsobena. Ostatně spoluodpovědnost podniku nastupuje vlastně místo spoluodpovědnosti některého dalšího pracovníka, proti němuž podnik hmotnou odpovědnost neuplatnil. Dělení odpovědnosti při *společném způsobení škody několika pracovníky* je stanoveno ve většině kodexů práce. V dalších kodexech je dělení odpovědnosti v těchto případech zajištěno shora uvedeným obecným ustanovením.

Dělení hmotné odpovědnosti *podniku při spoluzpůsobení škody poškozeným pracovníkem* je upraveno jen v některých kodexech práce, které upravují hmotnou odpovědnost podniku obecně nebo hmotnou odpovědnost podniku za škodu při pracovním úrazu a nemoci z povolání. V ostatních kodexech práce tato otázka není řešena ani žádným obecným ustanovením. To je nepochybně nedostatkem v úpravě.

V. ROZSAH NÁHRADY ŠKODY

1. Škoda, která se nahrazuje

A. Pro rozsah náhrady škody je především důležité, *jakou škodu* ukládá zákon nahradit. V tomto směru se v řadě kodexů práce projevuje rozdílnost mezi hmotnou odpovědností pracovníka a hmotnou odpovědností podniku.

Pokud jde o *hmotnou odpovědnost pracovníka*, stanoví všechny kodexy, popř. prováděcí předpisy k nim výslovně, že pracovník nahrazuje jen skutečnou škodu.⁵⁰⁾ Žádný z kodexů práce však pojem „skutečná škoda“ nevymezuje. Podle právní teorie je tímto pojmem třeba rozumět majetkovou újmu, která spočívá ve zmenšení existujícího majetkového stavu poškozeného, vyjadřitelná v penězích.⁵¹⁾ Sovětská a mongolská úprava používá dikce „přímá skutečná škoda“. Smysl požadavku přímosti škody v tomto spojení není zcela jasný a nebyl dosud v sovětské literatuře nebo judika-

⁵⁰⁾ Čl. 95 a 96 zák. práce BLR; § 97 nař. vlády MLR č. 34/1967; čl. 126 odst. 2 zák. práce MoLR; čl. 115 zák. práce PLR; čl. 103 odst. 1 zák. práce RSR; čl. 49 odst. 1 Základů zákonodárství o práci SSSR a čl. 118 odst. 2 a 119 KZoP RSFSR; § 179 odst. 1 zák. práce ČSSR. § 113 odst. 1 a 2 zák. práce NDR používá místo pojmu „skutečná škoda“ pojem „přímá škoda“; ovšem tomuto pojmu je v teorii a soudní praxi dáván v podstatě smysl skutečné škody (Arbeitsrecht der DDR, Autorenkollektiv unter Leitung von J. Michas, cit. v pozn. 1, str. 525 a násl.; Směrnice č. 29 pléna Nejvyššího soudu NDR k použití §§ 112 a násl. GBA z 25. 3. 1970 (GBI., str. 267).

⁵¹⁾ Srov. Š. Luby, dílo cit. v pozn. 1, str. 283; S. S. Karinskij, Materialnaja otvetstvennost' rabočich i služuščich po sovětskomu trudovomu pravu, Gosjurizdat, Moskva 1955, str. 46 a násl.; K. Witz, dílo cit. v pozn. 11, str. 129 a násl.

tuře vyložen. Domníváme se shodně s O. S. Ioffem a Š. Lubym, se tím má vyjádřit nezbytnost příčinné souvislosti mezi chováním pracovníka a škodou, která se má nahradit.⁵²⁾

Kodexy práce NDR, RSR a ČSSR stanoví ze zásady náhrady skutečné škody výjimku pro škody, které pracovník způsobil podniku úmyslně, popř. trestným činem. V těchto případech (podle kodexu práce ČSSR ještě při splnění další podmínky) se ukládá pracovníkovi nahradit „veškerou škodu“ nebo „též jinou škodu“.⁵³⁾ Pod těmito výrazy se rozumí náhrada nejen skutečné škody, ale i ztráty toho, oč se mohl majetek podniku rozmnožit při normálním rozvoji (ušlý zisk apod.). Ostatní systémy pracovního práva ukládají i v těchto případech náhradu skutečné škody. Sovětské pracovní právo a kodex práce BLR mají zvláštní úpravu, která nahrazuje zmíněnou výjimku. Předvídá totiž možnost zvláštních zákonů nebo nařízení vlády, kterými se stanoví náhrada škody vyšší částkou než je nominální rozsah škody. V SSSR je taková zvýšená náhrada stanovena pro krádež, schodek a nadnormativní ztráty drahých kovů, drahokamů a jiných valutových hodnot.⁵⁴⁾

B. U *hmotné odpovědnosti podniku* kodexy práce, které upravují tuto odpovědnost obecně, nestanoví většinou druh škody, která se má nahradit přesným pojmem. Stanoví totiž, že se nahrazuje „škoda“ nebo že se pracovník „odškodní“.⁵⁵⁾ Toliko kodex práce ČSSR stanoví v § 189, že podnik nahrazuje jen skutečnou škodu.⁵⁶⁾ V praxi se pod skutečnou škodu zahrnuje též ušlý výdělek pracovníka. Pojem „škoda“ je ovšem svým obsahem širší než pojem „skutečná škoda“. Na straně pracovníka se do pojmu „škoda“ zahrnuje vedle skutečné škody ušlý výdělek, neposkytnutý volný čas, pokud tím pracovníkovi vznikla majetková újma a nezbytné vyšší náklady vyvolané způsobením škody.⁵⁷⁾

Sociálně nejvýznamnějšími škodami na straně pracovníka, které mohou vzniknout v souvislosti s pracovněprávním vztahem, jsou škody způsobené pracovním úrazem nebo nemocí z povolání. Většina kodexů práce, popř. zvláštních předpisů, na něž kodexy práce, pokud jde o náhradu škody v těchto případech škod, odkazují, stanoví škodu, která se v těchto případech nahrazuje zvláštním způsobem. Nespokojují se s obecným ustanovením o poskytnutí náhrady vzniklé škody, ale stanoví taxative jednotlivé

⁵²⁾ O. S. Ioffe, dílo cit. v pozn. 1, str. 217; Š. Luby, dílo cit. v pozn. 1, str. 226–227.

⁵³⁾ § 114 odst. 1 zák. práce NDR; čl. 103 odst. 2 zák. práce RSR; § 179 odst. 3 zák. práce ČSSR.

⁵⁴⁾ Srov. čl. 106 odst. 2 Základů zákonodárství o práci SSSR a čl. 255 KZoP RSFSR; čl. 98 zák. práce BLR. K sovětské úpravě viz *Komentarij k zákonodatelstvu o trude*, pod red. V. I. Terebilova, str. 879.

⁵⁵⁾ § 62 zák. práce MLR; § 116 zák. práce NDR; čl. 111 odst. 1 zák. práce RSR.

⁵⁶⁾ Toto ustanovení souvisí se zásadou vyslovenou v občanském zákoníku ČSSR (1964), že se nahrazuje jen skutečná škoda s výjimkou škod způsobených úmyslně, pokud by nepožadování jiné škody bylo v rozporu s pravidly socialistického soužití.

⁵⁷⁾ Srov. G. Kirmse—G. Kirschner, *Die arbeitsrechtliche materielle Verantwortlichkeit des Betriebes*, str. 190 a násl.

druhy škod, které se nahrazují. Všechny tyto úpravy přiznávají náhradu ušlého výdělku, tj. výdělku, který pracovníku ušel tím, že musel přejít v důsledku poškození zdraví na méně placenou práci, popř. nemůže být vůbec zaměstnán po odečtení případných dávek ze sociálního zabezpečení (pojištění), členům rodiny pak náhradu odpadlého příspěvku na výživu rovněž po odečtení případných dávek ze sociálního zabezpečení (pojištění), dále vyšší výlohy spojené s léčením. Pokud jde o ostatní škody, které se při pracovním úrazu a nemoci z povolání nahrazují, jednotlivé právní úpravy diferují. Některé úpravy přiznávají náhradu škody na věcech, některé přiznávají jednorázové odškodnění a některé přiznávají zvýšené náklady společenského uplatnění.⁵⁸⁾ Kodex práce ČSSR stanoví ještě náhradu za bolest a za ztížení společenského uplatnění (§ 193 a 196). Tato diferenciace v úpravě je vyvolána tradicí v úpravě náhrady škody způsobené ublížením na zdraví v občanském právu jednotlivých zemí.

Odchylku od tohoto způsobu určení náhrad škod, které se při pracovním úrazu a nemoci z povolání přiznávají, nacházíme v kodexu práce RSR a pracovním právu MLR, které v těchto případech ukládají náhradu škody obecně bez její specifikace.^{58a)}

Konkrétní metoda určení náhrad škod, které se poskytují, má nesporně výhody — postižení pracovníci, popř. členové jejich rodin jsou upozorněni na škody, na jejichž náhradu mají nárok, dále zvýhodněná úprava se omezuje na nejzávažnější škody, které v důsledku pracovního úrazu a nemoci z povolání mohou vzniknout. Jsou tu však též určité nevýhody — zákonodárci se nepodaří zachytit všechny škody, které v důsledku poškození zdraví pracovním úrazem a nemocí z povolání mohou vzniknout a které z hlediska právního vědomí pracujících zaslouží, aby byly nahrazeny zvýhodněným způsobem. Výčet nahrazovaných škod je pak třeba legislativně doplňovat.

*

Rozbor úpravy této problematiky lze uzavřít takto: Zatímco u hmotné odpovědnosti pracovníka kodexy práce stanoví povinnost nahradit *pouze skutečnou škodu*, u hmotné odpovědnosti podniku se stanoví většinou povinnost nahradit *veškerou škodu*. Nad rámec skutečné škody stanoví některé úpravy hmotné odpovědnosti pracovníka, jde-li o škodu způsobenou úmyslně nebo trestným činem. Většina úprav hmotné odpovědnosti podniku za škodu vzniklou úrazem nebo jiným poškozením zdraví při plnění pracovních povinností *vypočítávají taxative druhy škod*, které se nahrazují.

⁵⁸⁾ Čl. 148 zák. práce MoLR; § 98 zák. práce NDR; čl. 9–17, 31 a 33 zákona PLR z 12. 6. 1975 o dávkách z důvodu pracovních úrazů a nemocí z povolání; bod 3 a 4 Pravidel o náhradě škody způsobené úrazem nebo jiným poškozením zdraví.

^{58a)} Srov. čl. 111 zák. práce RSR; § 62 odst. 1 zák. práce MLR, § 99 nař. vlády MLR č. 34/1967 a nař. ministra práce č. 2/1964 a č. 4/1967.

A. Úloha *hmotné odpovědnosti pracovníka* za škodu způsobenou podnikem uvedená v oddíle I/2 této studie se projevuje výrazně v zásadách úpravy rozsahu náhrady škody. Všechny kodexy práce, až na jednu výjimku, uplatňují při řešení této otázky zásadu, že náhrada škody v *obvyklých případech škod způsobených pracovníkem z nedbalosti* je omezena *určitým dílem, popř. násobkem měsíčního výdělku, popř. měsíční mzdové sazby*. Jedině kodex práce RSR stanoví povinnost pracovníka nahradit skutečnou škodu v celém rozsahu. Jednotlivé kodexy práce se však liší ve výši uvedeného limitu náhrady škody.

Předně jsou tu kodexy práce MoLR a NDR, které pro případy škod způsobených pracovníkem z nedbalosti stanoví jednotný limit náhrady škody — částkou jednoměsíčního výdělku, popř. jednoměsíční tarifní mzdy odpovědného pracovníka.⁵⁹⁾

Kodexy práce BLR a MLR, popř. prováděcí předpis ke kodexu práce MLR, dále pracovní právo SSSR stanoví několik limitů náhrady škody podle druhu předmětů a hodnot, které byly poškozeny, kategorie odpovědných pracovníků a okolností, za kterých byla škoda způsobena. Nejčlenitější je sovětská úprava. Podle pracovního práva SSSR je základní limit náhrady škody způsobené pracovníkem z nedbalosti jedna třetina měsíční tarifní sazby (platu). Při ztrátě materiálu, polotovarů nebo výrobků z nedbalosti lze určit náhradu škody do výše dvou třetin průměrného měsíčního výdělku. Pracovníci techničtí a hospodářští odpovídají za nesprávnou evidenci a ochranu materiálu, polotovarů, výrobků a předmětů vydaných do používání dělníkům (speciální oděv, nářadí, měřicí přístroje apod.), jakož i za nepodniknutí nezbytných opatření v boji s rozkrádáním, ničením a ztrátou tohoto majetku, do výše svého průměrného měsíčního výdělku. Odpovědná osoba, která zavinila nezákonné propuštění pracovníka nebo převedení pracovníka na jinou práci, pokud toto opatření bylo provedeno se zřejmým porušením zákona nebo pokud vedení zdrželo splnění rozhodnutí soudu o ponechání pracovníka v práci, je povinna nahradit podniku škodu do částky tří měsíčních platů.⁶⁰⁾

Třetí typ stanovení maximální částky náhrady škody obsahují kodexy práce PLR a ČSSR. Tyto kodexy sice stanoví obecně jeden limit náhrady škody částkou trojnásobku měsíční mzdy (průměrného měsíčního výdělku) — kodex práce ČSSR má nižší limit pro škody způsobené zmetkovou výrobou. Zároveň však stanoví, že náhrada škody může být podnikem, popř. orgánem rozhodujícím pracovní spory snížena se zřetelem na konkrétní okolnosti případu a osoby odpovědného pracovníka na stanovený nižší díl měsíční mzdy. Tímto způsobem je stanoveno maximum náhrady

⁵⁹⁾ Čl. 127 odst. 1 zák. práce MoLR; čl. 113 odst. 1 zák. práce NDR.

⁶⁰⁾ Čl. 95 a 96 zák. práce BLR; § 57 odst. 2 zák. práce MLR a § 95 nař. vlády MLR č. 34/1967; čl. 49 Základů zákonodárství o práci SSSR a čl. 118–120 a 215 KZoP RSFSR.

škody v určitém rozpětí v jehož mezích se stanoví náhrada škody se zřetelem na výše uvedené okolnosti.⁶¹⁾

Oba právě uvedené kodexy práce dovolují snížení náhrady škody, i když tato škoda nedosahuje limit trojnásobku, popř. poloviny průměrného měsíčního výdělku. V těchto případech může podnik nebo orgán řešící pracovní spory snížit náhradu škody pod stanovený limit náhrady škody až na výši stanovenou zákonem, např. podle kodexu práce ČSSR až na částku jednoměsíčního průměrného výdělku, u zmetkové výroby až na částku jedné šestiny průměrného měsíčního výdělku.⁶²⁾

Kodex práce MLR obsahuje v § 61 odst. 1 ustanovení, podle kterého podnik může stanovit náhradu škody nižší částkou, než to právní předpis dovoluje, je-li to náležitě odůvodněno všemi okolnostmi případu a nejsou-li tím dotčeny zájmy výchovy k ochraně společenského majetku. Ale uplatnění tohoto ustanovení závisí na uvážení vedení podniku a pracovník nemá právo snížení náhrady požadovat.

Ze zásady omezeného, popř. sníženého rozsahu náhrady škody u hmotné odpovědnosti pracovníka je v kodexech práce, popř. prováděcím předpise k nim stanovena *výjimka u některých druhů škod*. Ve všech systémech pracovního práva náleží mezi druhy škod, u kterých je pracovníkovi uložena náhrada v rozsahu celé škody, tyto případy:

- a) škoda byla způsobena úmyslně, popř. trestným činem;
- b) jde o schodek (ztrátu) hodnot nebo předmětů, které pracovník převzal k opatrování, hospodaření s nimi nebo jinému účelu na základě zvláštní dohody, která zpravidla musí být písemná.⁶³⁾

Zákoník práce ČSSR a zákoník práce NDR kromě toho ukládají nahrazení škody v celém rozsahu, byla-li škoda způsobena z nedbalosti, ale v opilosti, popř. trestným činem pod vlivem požití alkoholu.^{63a)}

Pracovní právo PLR stanoví, že odchylkou od zásady náhrady škody v celém rozsahu pracovníci obchodu, i když převzali odpovědnost za svěřený majetek, za podmínky určité organizace práce odpovídají za stejných předpokladů a v omezeném rozsahu, jako platí u obecné hmotné odpovědnosti pracovníka za škodu, popř. dovoluje, aby jim náhrada škody byla snížena. Zákoník práce ČSSR pak umožňuje snížení náhrady pod částku skutečné škody u způsobené škody z nedbalosti v opilosti, u schodku hodnot svěřených k vyúčtování a u ztráty svěřených předmětů.^{63b)}

⁶¹⁾ Čl. 119 § 1, čl. 121 a 127 zák. práce PLR; § 179 odst. 2, § 182 odst. 2, §§ 183 a 184 zák. práce ČSSR.

⁶²⁾ Čl. 121 a 127 zák. práce PLR; §§ 183 a 184 zák. práce ČSSR.

⁶³⁾ Čl. 97 zák. práce BLR; § 58 odst. 1 zák. práce MLR, §§ 95 a 96 odst. 3 nař. vlády MLR č. 34/1967, nař. vlády MLR č. 2/1968 o odpovědnosti pracovníků v obchodě a pohostinství a nař. vlády MLR č. 18/1970 o odpovědnosti pracovníků ve skladech; čl. 128 zák. práce MoLR; § 113 odst. 2 a § 114 odst. 1 zák. práce NDR; čl. 122 a 124 zák. práce PLR; čl. 49 odst. 2 Základů zákonodárství o práci SSSR a čl. 121 KZoP RSFSR; § 179 odst. 2 a 3 a § 181 zák. práce ČSSR.

^{63a)} § 179 odst. 3 zák. práce ČSSR a § 113 odst. 2 písm. c) zák. práce NDR.

^{63b)} Srov. čl. 126 zák. práce PLR o nařízení rady ministrů PLR č. 191/1975 DU o podmínkách hmotné odpovědnosti pracovníků za škodu na svěřeném majetku a § 183 zák. práce ČSSR.

Některé systémy pracovního práva uvádějí ještě další případy škod, kdy je odpovědnému pracovníkovi uložena náhrada v celém rozsahu škody, např. je-li pracovníkovi stanovena plná hmotná odpovědnost zvláštními předpisy, škoda byla způsobena v opilosti, škoda nebyla způsobena při plnění pracovních povinností a další.

B. *Hmotná odpovědnost podniku.* Kodexy práce, které upravují hmotnou odpovědnost podniku za škodu způsobenou pracovníkovi obecně, stanoví, že podnik je povinen nahradit škodu v celém rozsahu.⁶⁴⁾ Stejnou zásadu uplatňují též kodexy práce a zvláštní předpisy, které upravují hmotnou odpovědnost podniku za škodu při pracovním úrazu a nemoci z povolání. Tu se však do náhrad za ztrátu na výděлку započítávají dávky ze sociálního zabezpečení (pojištění), které pracovník dostává z důvodu plné či částečné pracovní neschopnosti.

Určité omezení výše náhrady škody se vyskytuje v některých zvláštních úpravách hmotné odpovědnosti podniku, a to v rámci kodexu práce nebo ve zvláštním předpise, především pokud jde o náhradu škody při pracovním úrazu a nemoci z povolání. Tak úprava PLR stanoví maximum jednorázového odškodnění pracovníka i člena rodiny a vyrovnávací dávky. Kodex práce ČSSR stanoví maximální částku výděлку před vznikem škody, do jejíž výše se poskytuje náhrada ušlého výděлку po skončení dočasné pracovní neschopnosti (tato maximalizace však neplatí byl-li pracovní úraz nebo nemoc z povolání, a tím i škoda způsobeny porušením předpisů k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví při práci nebo úmyslně) a maximum náhrady za bolest a za ztížení společenského uplatnění. Týž kodex stanoví limit náhrady škody u některých případech odpovědnosti za odložené věci na místě k tomu určeném nebo na místě obvyklém.⁶⁵⁾

Otázku rozsahu náhrady škody můžeme uzavřít takto: Pokud jde o *hmotnou odpovědnost pracovníka*, tu se obvyklých druhů škod způsobených pracovníkem z nedbalosti téměř ve všech systémech pracovního práva uplatňuje *zásada maximalizace náhrady škody dílem, popř. násobkem měsíčního výděлку nebo měsíční tarifní sazby odpovědného pracovníka*. V některých kodexech práce je stanoven jednotný limit náhrady škody, v jiných kodexech práce se stanoví několik limitů podle druhu škody a kategorie odpovědného pracovníka, v dalších kodexech je limit stanoven rozptí, v jehož mezích se stanoví podle okolností konkrétního případu. Tato maximalizace neplatí u některých druhů škod, zejména u škod způsobených úmyslně, popř. trestným činem, u schodku předmětů nebo hodnot svěřených pracovníkovi k ochraně, hospodaření s nimi nebo jinému účelu

⁶⁴⁾ § 62 odst. 1 zák. práce MLR; § 116 zák. práce NDR; čl. 111 zák. práce RSR; § 189, 204 a 205 zák. práce ČSSR.

⁶⁵⁾ Čl. 10, 11, 13, 14 a 16 zák. PLR z 12. 6. 1975 o dávkách z důvodu pracovních úrazů a nemocí z povolání; § 195 odst. 2 a § 204 odst. 2 zák. práce ČSSR a § 7 vyhlášky č. 32/1965 Sb.

na základě zvláštní dohody. Toto řešení rozsahu náhrady škody je výrazem převažující výchovné úlohy hmotné odpovědnosti pracovníka a humánního přístupu k drobným pokleskům pracovníka v socialistické společnosti. Pokud jde o *hmotnou odpovědnost podniku*, tu pracovní právo zemí — členů RVHP stanoví náhradu v plné výši škody.

VI. UPLATNĚNÍ NÁHRADY ŠKODY

1. Rozhodnutí o odpovědnosti a o výši náhrady škody

A. *Hmotná odpovědnost pracovníka.* Kodexy práce MLR, RSR a ČSSR obsahují ustanovení o *postupu při zjišťování hmotné odpovědnosti pracovníka a výše náhrady škody*. Tyto kodexy většinou stanoví povinnost vedení podniku vyslechnout pracovníka, dále určují příslušnost nadřízeného orgánu podniku při určení povinnosti k náhradě škody a její výše, je-li odpovědným nebo spoluodpovědným pracovníkem za škodu vedoucí podniku. Kodexy práce MLR a RSR stanoví navíc náležitosti rozhodnutí vedení podniku o náhradě škody, a to z toho důvodu, protože zmíněné rozhodnutí je za určitých podmínek vykonatelné.⁶⁶⁾

Kodex práce ČSSR ukládá v § 185 odst. 4 vedení podniku, popř. nadřízenému orgánu projednat výši náhrady škody s příslušným odborovým orgánem. V kodexech ostatních zemí takové výslovné ustanovení chybí, ale účast odborového orgánu podniku je většinou zajištěna v ustanoveních u účasti pracujících a odborových orgánů na řízení podniku.

B. *U hmotné odpovědnosti podniku* za škodu způsobenou pracovníkovi se vyskytují v *některých* pracovněprávních úpravách ustanovení, která sledují uspokojivé a rychlé poskytnutí *náhrady škody vzniklé pracovním úrazem a nemocí z povolání*. Tak pracovní právo SSSR má dosti podrobná ustanovení o postupu při zaujímání stanoviska vedením podniku k požadavku pracovníka (člena rodiny zemřelého pracovníka) na odškodnění úrazu a jiného poškození zdraví v souvislosti s jejich prací.^{66a)} Dále podle pracovního práva SSSR a kodexu práce MoLR může se pracovník, který není spokojen s rozhodnutím podniku o odškodnění, obrátit se svou stížností v krátké lhůtě na tovární, závodní, místní výbor odborového svazu, jehož rozhodnutí je závazné pro podnik. Podle kodexu práce ČSSR je podnik povinen projednat náhradu škody se závodním výborem základní organizace Revolučního odborového hnutí.⁶⁷⁾

⁶⁶⁾ § 61 odst. 2 zák. práce MLR a § 98 nař. vlády MLR č. 34/1967; čl. 107 odst. 1 zák. práce RSR; § 185 odst. 2 3 a 5 zák. práce ČSSR.

^{66a)} Bod 21 až 26 Pravidel o náhradě škody způsobené úrazem nebo jiným poškozením zdraví.

⁶⁷⁾ Čl. 1 a 2 výnosu prezidia Nejvyššího sovětu SSSR z 2. 10. 1961 o postupu při projednávání sporů o náhradu škody způsobené dělníkům a úředníkům úrazem nebo jiným poškozením zdraví v souvislosti s jejich prací, čl. 20 výnosu prezidia Nejvyššího sovětu SSSR z 27. 9. 1971 o právech továrního, závodního, místního výboru odborového svazu; čl. 185 zák. práce MoLR; § 193 odst. 2 zák. práce ČSSR.

2. Uplatnění náhrady škody

A. Pokud jde o *hmotnou odpovědnost pracovníka*, všechny kodexy práce věnují značnou pozornost uplatnění náhrady škody. Důvodem toho je snaha státu chránit pracovníka proti tvrdému postupu ze strany podniku při realizaci náhrady škody pomocí srážek ze mzdy.

Všechny kodexy práce sice *dovolují*, aby náhrada škody se realizovala též *srážkami ze mzdy*, ale vážou tento způsob úhrady na *určité podmínky*. Kodexy práce MoLR, NDR, PLR, sovětských svazových republik a ČSSR dovolují toto mimosoudní vymáhání náhrady škody jen za podmínky, že pracovník vysloví s tímto způsobem úhrady písemně souhlas nebo učiní písemný závazek v tomto směru. Kodex práce NDR tento způsob úhrady dovoluje jen u menších škod, pracovní právo SSSR u náhrad, na které se vztahuje omezení jejich výše jednou třetinou měsíční mzdové sazby. Kodexy práce BLR a RSR dovolují úhrady náhrady škody srážkami ze mzdy, pokud pracovník nevznesl proti příkazu o náhradě (nařízení o srážkách) námitky u orgánu pověřeného řešením pracovních sporů. Podle kodexu práce BLR může se úhrada srážkami ze mzdy na základě příkazu k náhradě, proti kterému nebyly podány námitky, týkat jen nároků na sníženou náhradu škody.⁶⁸⁾ Jedině nařízení vlády MLR č. 34/1967 k provedení zákoníku práce (§ 70 odst. 1) stanoví možnost úhrady srážkou ze mzdy na základě rozhodnutí vedení podniku, aniž by byl potřebný souhlas pracovníka.

Kromě právě uvedených případů, může podnik nárok na náhradu škody vůči pracovníkovi uplatnit výlučně návrhem (žalobou) u orgánu pověřeného řešením pracovních sporů.⁶⁹⁾

Většina kodexů práce stanoví zvláštní lhůty k uplatnění nároku na náhradu škody vůči pracovníkovi, a to zpravidla kratší, než je obecná promlčecí lhůta. Tím se sleduje, aby otázka hmotné odpovědnosti pracovníka za škodu byla objasněna v nejkratší době a tato odpovědnost mohla tak působit jako výchovný prostředek.

Tak kodex práce BLR (čl. 99) stanoví lhůtu 1 měsíce od zjištění škody k vydání příkazu vedení podniku k provedení srážek a 2 týdnů k podání návrhu ke smírčí komisi v případě nesouhlasu pracovníka. Kodex práce MoLR (čl. 129 odst. 2) stanoví lhůtu 2 týdnů ode dne zjištění škody k vydání rozhodnutí o provedení srážek. Kodex práce NDR (§ 115 odst. 1) určuje lhůtu 3 měsíců od zjištění škody a původce škody k podání návrhu konfliktní komisi, popř. žaloby komoře pro pracovní právní věci okresního soudu, pokud porušení povinnosti, které vedlo k vzniku škody není zároveň trestným činem. Kodex práce PLR v čl. 291 stanoví lhůtu 1 roku od

⁶⁸⁾ Čl. 99 zák. práce BLR; čl. 129 zák. práce MoLR; čl. 91 zák. práce PLR; čl. 107 a 110 zák. práce RSR; čl. 49 odst. 2 Základů zákonodárství o práci SSSR a čl. 122 KZOp RSFSR; § 185 odst. 4 a § 122 odst. 1 zák. práce ČSSR.

⁶⁹⁾ Čl. 99 zák. práce BLR; čl. 129 odst. 3 zák. práce MoLR; čl. 123 a 127 zák. práce PLR; čl. 49 odst. 4 Základů zákonodárství o práci SSSR a čl. 122 KZOp RSFSR; §§ 207 a 208 zák. práce ČSSR.

zjištění škody podnikem k podání žaloby soudu (jinak platí tříletá promlčecí doba). Kodex práce RSR stanoví v čl. 108 odst. 2 k vydání nařízení o srážkách ze mzdy lhůtu 60 dnů ode dne, kdy se o škodě dozvěděl vedoucí pracovník, který je oprávněn vydat zmíněné nařízení. Základy zákonodárství o práci SSSR (čl. 90) určují lhůtu 1 měsíce k podání žaloby soudu u náhrady škody omezené $\frac{1}{3}$ měsíční mzdové sazby a lhůtu 1 roku u náhrady škody omezené vyšším dílem, popř. násobkem měsíční mzdy nebo stanovené částkou celé škody. Tyto lhůty začínají běžet dnem, kdy byla zjištěna škoda. Podle kodexů práce MLR a ČSSR platí pro uplatnění hmotné odpovědnosti pracovníka za škodu obecné promlčecí lhůty. Posléze uvedený kodex sice stanoví lhůtu 1 měsíce k sdělení požadavku na náhradu škody podnikem pracovníkovi, ale tu jde jen o lhůtu pořádkovou, z jejíhož nedodržení neplynou žádné důsledky pro nárok podniku.

Kodex práce ČSSR obsahuje v § 185 odst. 1 výslovné ustanovení o tom, že podnik je povinen požadovat náhradu škody od pracovníka, který za ni odpovídá. Kodexy práce ostatních zemí — členů RVHP takové ustanovení neobsahují. Nicméně v těchto zemích povinnost uplatnit hmotnou odpovědnost za způsobenou škodu vůči pracovníkovi plyne nepochybně z předpisů o správě majetku ve státním socialistickém vlastnictví.

B. Pro uplatnění *hmotné odpovědnosti podniku* za škodu způsobenou pracovníkovi, popř. jeho rodinným příslušníkům pracovní právo zemí — členů RVHP nestanoví ani zvláštní postup, ani zvláštní lhůty. Vztahují se tedy na ni obecná ustanovení o uplatňování nároků z pracovněprávních vztahů.

3. *Dodatečné prominutí části náhrady škody*

V některých kodexech práce se vyskytuje výslovné ustanovení, podle kterého podnik může za určitých podmínek *prominout* během placení náhrady škody pracovníkem *část této náhrady*. Tak zákoník práce NDR v § 115 odst. 4 stanoví, že zaplatil-li pracovník přiměřený díl náhrady škody určené dohodou a ze vzorné pracovní morálky a pracovní kázně lze očekávat, že si bude vážit socialistického vlastnictví, může se podnik vzdát nároku na zbytek náhrady škody. Obdobné ustanovení obsahuje též kodex práce ČSSR (§ 186) s tou odlišností, že pracovník musí uhradit alespoň dvě třetiny určené náhrady škody; prominutí může být provedeno jen se souhlasem nebo k návrhu závodního výboru základní organizace ROH; z tohoto prominutí části náhrady škody jsou vyňaty náhrady škod, u kterých neplatí omezení výše náhrady škody dílem, popř. násobkem měsíčního výdělku pracovníka.

Kodexy práce MLR a PLR obsahují určitá ustanovení zmíněná v oddíle V/3/A této studie, která umožňují snížit částku náhrady škody též během jejího splácení, je-li to náležitě odůvodněno.

*

Úpravu problematiky probírané v tomto oddíle lze uzavřít takto: Pracovní právo zemí — členů RVHP věnuje pozornost též uplatňování hmotné odpovědnosti za způsobenou škodu, a to především *hmotné odpovědnosti pracovníka*. Obecným rysem příslušných ustanovení je to, že úhrada nároku podniku na náhradu škody *srážkami ze mzdy* bez předchozího uplatnění před orgánem pověřeným řešení pracovních sporů je možné jen *za určitých podmínek* (zpravidla je nutný souhlas pracovníka a podle některých kodexů je možné pouze u náhrad omezených dílem nebo násobkem měsíční mzdy). V úpravách se projevuje tendence na zajištění náležitého projednání hmotné odpovědnosti pracovníka a způsobu úhrady náhrady škody v rámci podniku.

Většina kodexů práce stanoví *zvláštní lhůty uplatnění nároku* podniku na náhradu škody vůči pracovníkovi, a to kratší než jsou obecné promlčecí lhůty pro uplatnění nároků podniku. V úpravách se projevuje tendence umožnit podniku dostatečně prominout část stanovené náhrady škody během jejího splacení pracovníkem, jsou-li pro to závažné důvody, zejména projeví-li pracovník vynikající pracovní morálku.

VII. PŘEDCHÁZENÍ ŠKODÁM

A. Škoda, kterou způsobí v pracovním procesu pracovník podniku nebo naopak podnik pracovníkovi se projevuje v první řadě ve sféře účastníků pracovněprávního vztahu. Škoda se však často projevuje jako porucha ve výrobním procesu a dotýká se nejen účastníka pracovněprávního vztahu, ale dalších podniků, občanů, popř. celé společnosti. V některých případech se škody v důsledku mezinárodní výměny zboží projeví dokonce za hranicemi země. Např. zničení tovární budovy požárem v důsledku neopatrného postupu pracovníka ochromí provoz celého podniku; výroba zůstane pod plánem, což se může projevit nesplněním dodávek pro domácí i zahraniční odběratele. Tyto širší důsledky škod způsobených podniku se výrazně projevují zejména v zemích náležejících do socialistického společenství, kde dochází k mnohem intenzivnější kooperaci podniků a dokonce k integraci hospodářské činnosti v rámci zemí — členů RVHP.

V předchozích úvahách jsme ukázali, že u škod většího rozsahu způsobených pracovníkem podniku není plné nahrazení uskutečnitelné nebo z etických a psychologických důvodů možné. Také u škod vzniklých v pracovním procesu pracovníkovi je řada případů, kdy pracovník není plně odškodněn. Tato situace nastává zejména u škod nastalých v důsledku úrazu nebo jiného poškození zdraví při práci. Neúplné odškodnění pracovníka má nepříznivý vliv na jeho vztah k podniku a tím na plnění úkolů pracovníkem.

Tyto okolnosti vedou k tomu, že socialistický stát má maximální zájem na tom, aby k škodám v pracovním procesu pokud možno nedocházelo, aby ze strany účastníků pracovněprávního vztahu bylo vyvinuto největší úsilí k zabránění škodám jak na straně podniku, tak na straně pracovníka.

B. V systémech pracovního práva téměř všech zemí — členů RVHP na-

chážíme mezi výčtem povinností pracovníka v pracovněprávním vztahu *povinnost chránit a upevňovat socialistické vlastnictví, popř. je rozmnožovat*.⁷⁰⁾ Kodex práce BLR odkazuje, pokud jde o stanovení povinností pracovníka, na pracovní řády vydávané v podnicích. Všeobecná směrnice pro vydání pracovních řádů v podnicích pak uvádějí mezi povinnostmi pracovníků obdobnou povinnost ohledně ochrany majetku v socialistickém vlastnictví, jako obsahují zmíněné kodexy práce.⁷¹⁾ Kodexy práce ČSSR (§ 171) a RSR (čl. 102) stanoví povinnost pracovníka bránit vzniku škody na majetku podniku, popř. na socialistickém vlastnictví opakovaně v úvodu ustanovení upravujících hmotnou odpovědnost za způsobení škody.

Řada kodexů práce ukládá pracovníkům ještě povinnost směřující nepřímo k zabránění škodám na straně podniku, a to v souvislosti se zajišťováním bezpečnosti a hygieny práce.⁷²⁾

Obecná povinnost pracovníka chránit socialistické vlastnictví nebo podobně je sice formulována tak, že pod ni spadá jak povinnost chránit tento majetek při plnění vlastních pracovních úkolů, tak také proti protiprávnímu jednání spolupracovníků, třetích osob nebo působení události. Nicméně v praxi se tato povinnost zužuje na povinnost pracovníka chránit socialistické vlastnictví při plnění vlastních úkolů, popř. v souvislosti s ním. Toto zužené pojetí je zcela zřejmé u povinností uložených se zřetelem na bezpečnost a hygienu práce. Pro uplatňování zmíněné obecné povinnosti vzhledem k protiprávním jednáním spolupracovníků, třetích osob a působení události je tato povinnost formulována příliš obecně. Není z ní zřejmé, jak má pracovník při předcházení takovým škodám postupovat.

V kodexu práce ČSSR je obecná povinnost pracovníka chránit socialistické vlastnictví, která je poněkud konkretizována v § 171 odst. 1 věta první odst. 3, *doplněna* další povinností pracovníka *odvrátit škodu hrozící podniku*, která je formulována tak, že se vztahuje jak na hrozbu škody vyvolanou samotným pracovníkem, tak na hrozbu škody, kterou vyvolal spolupracovník, třetí osoba nebo událost. Náplň této povinnosti konkretizuje zákon blíže jako a) povinnost pracovníka upozornit na hrozící škodu vedoucího pracovníka, čímž se rozumí pracovník, který je pověřen vedením na jednotlivém stupni řízení podniku; b) povinnost pracovníka zakročit proti hrozící škodě, je-li třeba takového zákroku (v některých případech je pracovník této druhé povinnosti zproštěn). Poněkud zúženěji formulovanou

⁷⁰⁾ Srov. čl. 112 zák. práce MoLR; § 106 odst. 2 zák. práce NDR; čl. 12 a 100 § 2 zák. práce PLR; čl. 20 a 102 zák. práce RSR; čl. 2 odst. 3 a čl. 51 Základů zákonodárství o práci SSSR a čl. 127 KZoP RSFSR; § 73 písm. d) zák. práce ČSSR.

⁷¹⁾ Čl. 123 a 124 zák. práce BLR a bod 11 Všeobecné směrnice pro pracovní řády v podnicích, úřadech a organizacích schválené ÚV BKS, ministerskou radou BLR a ÚRO, uveřejněné v Úř. věst. č. 51 z 30. 6. 1967.

⁷²⁾ Tak § 36 zák. práce MLR; čl. 138 zák. práce MoLR; § 88 odst. 2 zák. práce NDR; čl. 100 § 2 zák. práce PLR; čl. 143 odst. 2 zák. práce RSR; čl. 51, 61 a 65 Základů zákonodárství o práci SSSR; § 73 písm. c) a § 135 odst. 2 zák. práce ČSSR; bod 11 Všeobecné směrnice pro vydávání pracovních řádů v podnicích, úřadech a organizacích uvedené v pozn. 71.

povinnost předcházet hrozící škodě obsahuje prováděcí předpis ke kodexu práce BLR.⁷³⁾ V praxi podniků se tato zvláštní prevenční povinnost stanovená kodexem práce ČSSR dosud nevžila, neboť naráží zejména na nesprávné chápání vztahů mezi pracovníky u značné části pracovníků. Kodex práce ČSSR podporuje plnění povinnosti odvrátit škodu hrozící podniku ustanovením § 174, stanovícím, že pracovník, který způsobil škodu podniku při odvracení škody podniku hrozící nebo nebezpečí přímo hrozilo životu nebo zdraví, za tuto škodu neodpovídá, jestliže tento stav sám úmyslně nevyvolal a počínal si při tom způsobem přiměřeným okolnostem.

Pracovník, který svým zaviněním nesplní obecnou nebo zvláštní povinnost předejít hrozící škodě může být postihován stejně, jako za porušení jiné své povinnosti z pracovněprávního poměru. Může mu být uloženo kárné opatření a v případě vzniku škody důsledkem nesplnění prevenční povinnosti lze proti němu uplatnit hmotnou odpovědnost za škodu. Kodex práce ČSSR stanoví v § 175 pro případ vědomého porušení zvláštní prevenční povinnosti pracovníkem zvláštní druh hmotné odpovědnosti pracovníka za škodu, která podniku v důsledku nesplnění prevenční povinnosti vznikla. O tom blíže viz oddíl III/2 této studie.

C. Méně výrazně je v pracovněprávních kodifikacích zemí — členů RVHP stanovena povinnost *podniku* předcházet škodám na straně pracovníka. Všechny kodexy práce obsahují obsírná a vyčerpávající ustanovení, která směřují k předcházení škodám, které jsou důsledkem poškození zdraví pracovním úrazem a nemocí z povolání. Tato ustanovení jsou ovšem formulována jako ustanovení k zajištění bezpečnosti a hygieny práce. Směřují k zabránění majetkovým újmám na straně pracovníka jen nepřímou. V některých kodexech práce je tato prevenční povinnost formulována jako povinnost vedoucích pracovníků.⁷⁴⁾ Je skutečností, že ublížení na zdraví v důsledku pracovního úrazu a nemocí z povolání, je nejčastější příčinou škody na straně pracovníka při plnění pracovních povinností a v souvislosti s ním. Kromě toho kodexy práce NDR a ČSSR ukládají podniku povinnost zajistit řádné a bezpečné uložení předmětů, které pracovník přinesl do podniku v souvislosti s plněním pracovních úkolů, včetně obvyklých dopravních prostředků.^{74a)} Také tato povinnost směřuje k předcházení škodám na osobním vlastnictví pracovníka.

Jen ojedinělé systémy pracovního práva stanoví obecně povinnost podniku předcházet škodám na straně pracovníka zajištěním vhodných pracovních podmínek, soustavnou kontrolou plnění pracovních úkolů pracov-

⁷³⁾ Srov. § 171 odst. 1 věta druhá a odst. 2 zák. práce ČSSR a § 135 odst. 2 písm. d) téhož kodexu; bod 11 písm. l) Všeobecné směrnice pro pracovní řády v podnicích, úřadech a organizacích, uvedené v pozn. 71.

⁷⁴⁾ Srov. čl. 101, 102, 105, 106, 123 a 124 zák. práce BLR; §§ 33, 51 a 53 zák. práce MLR; čl. 132 a 139 zák. práce MoLR; §§ 88–92 a 94 zák. práce NDR; čl. 15, 94, 207, 216 a 217 zák. práce PLR; čl. 19, 138, 142, 143 a 147 zák. práce RSR; čl. 53, 57–59, 61, 63, 65 a 66 Základů zákonodárství o práci SSSR; čl. IV a IX, § 133 zák. práce ČSSR.

^{74a)} Viz § 119 odst. 2 zák. práce NDR a § 145 zák. práce ČSSR.

níkem atd. Nejvýrazněji je taková obecná prevenční povinnost podniku stanovena v kodexu práce ČSSR. Lze ji však vyvodit z obecněji formulovaných ustanovení v dalších zemích.⁷⁵⁾

*

Úpravu problematiky předcházení škodám můžeme uzavřít tak, že v pracovním právu zemí — členů RVHP se vyskytují v rámci stanovení základních povinností pracovníka ustanovení o *povinnosti chránit majetek v socialistickém vlastnictví*, popř. jej rozmnožovat, což se však v praxi zužuje na ochranu při plnění pracovních povinností a v souvislosti s ním. V některých kodexech je tato povinnost ještě doplněna prevenční povinností z hlediska zajišťování bezpečnosti a hygieny práce. Stanovení konkrétnějších povinností pracovníka směřujících k odvrácení škody hrozící podniku nejen z činnosti pracovníka, ale též ze strany jeho spolupracovníků, třetích osob nebo působení události se vyskytuje jen v některých úpravách.

Společnou zásadu všech kodexů práce je stanovení povinnosti *podniku* předcházet *pracovním úrazům a nemocem z povolání*, a tím škodám na straně pracovníka, popř. členů jeho rodiny poškozením zdraví způsobených. Ustanovení o obecné povinnosti podniku předcházet škodě na straně pracovníka se vyskytuje v úpravách jen ojediněle.

VIII. SOUHRNNÁ CHARAKTERISTIKA

1. Konstrukce úpravy

Pracovněprávní hmotná odpovědnost účastníků pracovněprávního vztahu za škodu způsobenou druhému účastníku nenáleží k tradičním institutům pracovního práva, které měly předchůdce v buržoazním pracovním zákonodárství. Objevuje a vyvíjí se teprve souběžně s vznikem a vývojem socialistického pracovního práva, tedy nejprve v pracovním právu sovětského Ruska, pak v pracovním právu Svazu SSR a jednotlivých svazových republik a od r. 1945 též v pracovním právu evropských socialistických států. Tento institut se vytvořil v důsledku potřeby socialistické společnosti upravit tuto problematiku odlišně od úpravy hmotné odpovědnosti za způsobenou škodu podle občanského práva. Zejména se projevila potřeba položit u hmotné odpovědnosti pracovníka za škodu způsobenou podniku větší důraz na výchovnou stránku než na stránku reparační a nepřipustit při společensky méně nebezpečném chování pracovníka příliš tvrdý postup proti pracovníkovi a podlomit stimulační funkci mzdy. Socialistická úprava hmotné odpovědnosti pracovníka má tedy za sebou šedesátileté období praktického uplatňování. Potřeba zvláštní pracovně-

⁷⁵⁾ Tak § 170 zák. práce ČSSR; čl. 21 zák. práce RSR a bod 7 Všeobecné směrnice pro pracovní řády v podnicích, úřadech a organizacích, uvedené v pozn. 71.

právní úpravy hmotné odpovědnosti podniku za škodu způsobenou pracovníkovi se objevila teprve v pozdějším stadiu vývoje budování socialistické společnosti koncem 50. a začátkem 60. let tohoto století. Zákonodárství se zpočátku soustředilo na hmotnou odpovědnost podniku za škodu vzniklou pracovním úrazem a nemocí z povolání. Ratio legis úpravy bylo působit stimulačně na důslednější zajišťování bezpečnosti a ochrany zdraví při práci podniky. Úprava této problematiky je tedy v praktickém uplatňování necelých 20 let nebo ještě kratěji. Něci později byla tato úprava v souvislosti s kodifikací a rekodifikací pracovního práva v některých zemích — členech RVHP doplněna ustanoveními o hmotné odpovědnosti podniku za jiné škody způsobené pracovníkovi.

Tento rozdíl v trvání činnosti socialistických právních úprav se projevuje ve *způsobu úpravy*. Ustanovení o hmotné odpovědnosti pracovníka za škodu způsobenou podnikem jsou zařazena do všech systémů pracovního práva zemí — členů RVHP. V nich jsou řešeny všechny hlavní otázky hmotné odpovědnosti za škodu: předpoklady vzniku odpovědnosti, rozsah odpovědnosti, vliv společného působení škody několika pracovníky a způsob uplatnění odpovědnosti. Řešení problematiky je tedy dostatečně propracováno.

Naproti tomu hmotná odpovědnost podniku za škodu způsobenou pracovníkovi je upravena obecně jen v polovině rozbíraných systémů pracovního práva. Z toho dva kodexy práce stanoví pouze předpoklady vzniku odpovědnosti a pro řešení dalších závažných otázek této odpovědnosti neobsahují žádné ustanovení. Některé kodexy se omezují na úpravu hmotné odpovědnosti podniku, pokud jde o škodu způsobenou pracovním úrazem a nemocí z povolání nebo mají konkrétnější ustanovení o tomto druhu odpovědnosti. Celkově je možno konstatovat, že úprava hmotné odpovědnosti podniku za škodu způsobenou pracovníkovi ve většině systémů pracovního práva buď chybí nebo je kusá.

Zdá se, že v právní teorii a legislativní praxi řady zemí — členů RVHP není jednotný názor na to, zda úprava hmotné odpovědnosti podniku za škodu způsobenou pracovníkovi v rámci pracovněprávního vztahu náleží do pracovního práva. Při tom se ovšem váhá prohlásit, podle kterých zákonných ustanovení se má tato hmotná odpovědnost řešit. Náš názor na věc je tento: Ať hmotnou odpovědnost za škodu způsobenou jedním účastníkem pracovněprávního vztahu druhému účastníku tohoto vztahu považujeme za součást pracovněprávního vztahu nebo za zvláštní sankční vztah mezi týmiž účastníky těsně související s pracovněprávním vztahem, jde o *institut pracovního práva* a jeho *úprava náleží do pracovního práva*. Je-li do kodexu práce zařazena úprava hmotné odpovědnosti pracovníka, pak stejně do kodexu práce náleží též úprava hmotné odpovědnosti podniku. Pokud by legislativa stála na stanovisku, že tato hmotná odpovědnost se má řídit stejnými zásadami, jako platí pro občanskoprávní hmotnou odpovědnost za škodu a že není účelné je uvádět znovu v kodexu práce, pak je třeba výslovně uvést, která zákonná ustanovení se mají na hmotnou odpovědnost podniku za způsobení škody vztahovat.

2. Diferenciace v úpravě hmotné odpovědnosti za způsobení škody

Zásady pracovněprávní úpravy hmotné odpovědnosti pracovníka za škodu způsobenou podnikem při plnění pracovních povinností zvýhodňují pracovníka proti občanskoprávní hmotné odpovědnosti za způsobenou škodu. Toto zvýhodnění spočívá na důsledném uplatňování zásady odpovědnosti za zavinění, přičemž všechny předpoklady vzniku odpovědnosti musí prokázat poškozený podnik, zásady dělené odpovědnosti v případech, když škodu způsobilo společně více pracovníků, a zásady omezení náhrady škody dílem nebo násobkem měsíční mzdy pracovníka. Zkušenosti výstavby socialismu ukázaly, že tyto zásady nelze do důsledku použít v případech hmotné odpovědnosti pracovníka za některé druhy škod, aniž by utrpěla ochrana majetku v socialistickém vlastnictví. Jde o případy schodku hodnot svěřených pracovníkovi, aby s nimi samostatně hospodařil, zejména jde-li o hodnoty velmi cenné pro národní hospodářství a případy ztráty předmětů, které byly pracovníkovi svěřeny k výhradnému používání. Tu by zvýhodnění pracovněprávní hmotné odpovědnosti svádělo některé pracovníky k jeho zneužití. Pochopitelně není zvýhodněná úprava na místě též o škodách způsobených pracovníkem úmyslně.

Tak dochází v socialistické úpravě hmotné odpovědnosti pracovníka za škodu způsobenou podnikem k vývoji v tom směru, že vedle *obecné* hmotné odpovědnosti pracovníka se stanoví též *zvláštní* hmotná odpovědnost pracovníka s modifikacemi v některých otázkách vztahující na svrchu uvedené případy škod. Hlavní rozdíl spočívá v tom, že u obecné hmotné odpovědnosti pracovníka je výše náhrady škody omezena dílem nebo násobkem měsíční mzdy pracovníka, kdežto u zvláštní hmotné odpovědnosti se náhrada škody ukládá částkou celé škody. Proto se obecná hmotná odpovědnost pracovníka někdy označuje jako *omezená* hmotná odpovědnost a zvláštní hmotná odpovědnost pracovníka jako *plná* hmotná odpovědnost. Mezi těmito dvěma druhy hmotné odpovědnosti jsou ještě další rozdíly: v důkazním břemenu o předpokladu zavinění a ve způsobu určení podílu dělené odpovědnosti několika společně odpovědných pracovníků.

Ale též v rámci obecné hmotné odpovědnosti pracovníka se projevuje potřeba určité diferenciace, a to v limitu náhrady škody. Jsou totiž práce, kde je větší riziko vzniku škody při plnění pracovních povinností, nebo způsobení škody pracovníky některých kategorií je třeba postihovat přísněji. Tu je třeba u některých škod stanovit nižší limit než je běžný limit, u jiných škod opět limit vyšší.

Ve všech systémech pracovního práva zemí — členů RVHP — s výjimkou jednoho — se setkáváme se základní diferenciací hmotné odpovědnosti pracovníka *stanovením obecné (omezené) hmotné odpovědnosti za škodu a zvláštní (neomezené) hmotné odpovědnosti za škodu*. Ve většině kodexů práce je respektována ještě určitá diferenciace v rámci obecné (omezené) hmotné odpovědnosti pracovníka *stanovením několika limitů náhrady škody, nebo stanovením limitu rozpětím*. Tímto způsobem je vhodně při-

hlédnuto k zvláštnosti úlohy hmotné odpovědnosti pracovníka za škodu způsobenou podnikem v socialistické společnosti.

Ale též u pracovněprávní úpravy hmotné odpovědnosti podniku za škodu způsobenou pracovníkovi se jeví vhodnou určitá diferenciaci. Škody, které mohou pracovníkovi vzniknout při plnění pracovních povinností a v souvislosti s ním, jsou v podstatě dvojího druhu. Jsou tu jednak škody, které jsou *důsledkem pracovního úrazu nebo nemoci z povolání*, jednak škody, které vzniknou pracovníkovi, *aniž byly důsledkem uvedeného poškození zdraví*. Mezi škodami, které jsou důsledkem pracovního úrazu a nemoci z povolání jsou zejména takové škody, jako je ztráta na výdělku, která není kryta dávkou sociálního zabezpečení (pojištění), vyšší náklady léčení, náklady na překonání obtíží při opětném společenském uplatnění apod. Náhrada těchto škod je vlastně doplňkem dávek poskytovaných ze sociálního zabezpečení (pojištění). Se zřetelem ke značnému zespolečenštění výroby v době pokračující vědeckotechnické revoluce a značné kooperace podniků domácích i zahraničních, nelze často ani zjistit viníka způsobení škody. Zásada maximální péče o pracující, kterou uskutečňuje socialistická společnost vyžaduje, aby náhradu těchto škod souvisejících s uvedeným poškozením zdraví dostal pracovník bez obtíží a velkých průtahů. Proto je třeba předpoklady, za kterých vzniká hmotná odpovědnost podniku za škodu způsobenou pracovním úrazem a nemocí z povolání, co nejvíce omezit, např. nepožadovat důkaz zavinění podniku, popř. ani porušení povinnosti podnikem. U hmotné odpovědnosti podniku za škodu způsobenou pracovním úrazem a nemocí z povolání se jeví vhodným konkrétně vypočíst druhy škod, které se v rámci této pro pracovníka zvýhodněné hmotné odpovědnosti nahrazují, a to příp. příkladem.

Stejným způsobem není nutné pracovníka zvýhodňovat u hmotné odpovědnosti za jiné škody, které pracovníkovi vznikly při plnění pracovních povinností a v souvislosti s ním, snad s výjimkou škod způsobených na věcech, které pracovník odložil v podniku na místě k tomu zvlášť určeném nebo které předal podniku do úschovy. U této hmotné odpovědnosti za škodu může být předpokladem protiprávní jednání, popř. zavinění podniku.

Se zřetelem na tyto společenské požadavky se v kodexech práce, které upravují hmotnou odpovědnost podniku za škodu ve všech případech, které vzniknou pracovníkovi při plnění pracovních povinností, popř. v souvislosti s ním, se projevuje *diferenciace* mezi úpravou hmotné odpovědnosti podniku za škodu způsobenou pracovním úrazem, popř. nemocí z povolání na jedné straně a úpravou hmotné odpovědnosti podniku za škodu způsobenou pracovníkovi jiným způsobem. Je tedy možno konstatovat, že v úpravě hmotné odpovědnosti podniku za škodu způsobenou pracovníkovi se rýsuje tendence na rozdělení této odpovědnosti jednak na obecnou hmotnou odpovědnost a zvláštní hmotnou odpovědnost, mezi kterými je rozdíl, zejména pokud jde o předpoklady vzniku hmotné odpovědnosti podniku.

Материальная ответственность за причинение ущерба в трудовом праве стран-членов СЭВ

РЕЗЮМЕ

I. В вводной части автором рассматриваются понятие и роль материальной ответственности за причинение ущерба в трудовом законодательстве и науке трудового права. Под этим понятием подразумевается, как правило, отношение санкции или же обязанность санкции как следствие нарушения обязанности, когда объектом этого отношения является возмещение ущерба, возникшего в связи с нарушением обязанности. Некоторые трудовые кодексы распространяют это понятие и на отношение санкции, порожденное в силу наличия вреда, причиненного вредоносным событием, например, трудовым увечьем, причем противоправность поведения причинителя вреда и вина последнего не имеют решающего значения.

Трудовым законодательством буржуазных стран в подавляющем большинстве случаев материальная ответственность за причинение ущерба не предусмотрена. В этом отношении находят применение положения гражданского права о возмещении вреда, цель которых состоит в обеспечении полной репарации возникшего вреда, поскольку таковой был причинен определенным субъектом. Социалистическое трудовое право регламентирует материальную ответственность за причинение вреда, имевшего место между участниками трудовых правоотношений, путем закрепления специальных положений и согласно особым принципам. Причиной тому служит обстоятельство, что в социалистическом обществе данный институт наряду с репарационной функцией выполняет и другие функции. В отношении ответственности работника — роль воспитания работника в духе рачительного отношения к имуществу, являющемуся социалистической собственностью, соблюдения трудовой дисциплины и роль по охране заработной платы. В отношении ответственности предприятия — роль дополнения материального обеспечения на случай нетрудоспособности и инвалидности в результате трудового увечья и профессионального заболевания. В процессе дальнейшего сопоставления автором учитывается трудовое право СССР, БНР, ЧССР, ВНР, МНР, ГНР и РСР.

II. Объем и включение в систему трудового права института материальной ответственности за причинение вреда. Что касается предметного объема можно констатировать, что трудовым правом всех стран материальная ответственность работника урегулирована. Материальная ответственность предприятия за вред, понесенный работником, урегулирована трудовым правом лишь некоторых стран. Из их числа трудовым правом ЧССР, ВНР, ГДР и РСР урегулирована ответственность предприятия во всех случаях вреда (хотя и комплексность этого урегулирования неодинакова). Трудовое право СССР, МНР и ПНР ограничивается урегулированием ответственности предприятия на случай трудового увечья и профессионального заболевания.

По вопросу соотношения причинения вреда и трудового правоотношения в трудовом праве сопоставляемых стран не находит применения единообразное понимание. Встречаются регламентации, базирующиеся на требовании наличия самой тесной взаимосвязи причинения вреда и трудового правоотношения, а также регламентации, требующие лишь общей взаимосвязи с указанным отношением и, наконец, регламентации, для которых достаточно наличие прямой связи с выполнением трудовых обязанностей. Регламентации, которые в общем-то базируются на наличии тесной взаимосвязи с трудовым правоотношением, несколько ослабляют эту взаимосвязь, поскольку речь идет об ответственности за вред вызванный трудовым увечьем или профессиональным заболеванием. В понятие трудовой правовой ответственности во всех кодексах труда входит и ответственность за умышленное причинение вреда либо преступным деянием, решая, однако, эту ответственность в аналогичном порядке как и ответственность согласно гражданскому праву.

Включение института материальной ответственности за причинение вреда в систему трудового права в процессе его кодификации — неоднаково. Большинство кодексов труда регулирует материальную ответственность за причинение вреда в связи с другими институтами трудового права; лишь кодексами труда ЧССР и ПНР этот институт урегулирован в самостоятельных разделах.

III. Фактический состав (условия) материальной ответственности за причинение вреда. Что касается материальной ответственности работника все системы трудового права предусматривают следующие условия ответственности. а) вред на стороне предприятия, б) нарушение обязанности работником, в) причинная связь между вредом на стороне предприятия и противоправным деянием работника, г) вина работника. Бремя доказательства о наличии условий ответственности лежит на предприятии. У некоторых разновидностей вреда условия ответственности отчасти изменены. В частности, это касается утери предметов и недостатка материальных ценностей, переданных работнику или коллективу работников для исключительного пользования ими, вверенных им под охрану либо для хозяйствования ими. Это, как правило, обусловлено заключением особого договора между участниками трудового правоотношения. В таких случаях наличие виновности предполагается поскольку работник не докажет, что утеря либо недостача произошла не по его вине.

У материальной ответственности предприятия в трудовом праве, несколько речь идет об условиях ответственности, имеет место значительная дифференциация. Некоторые регламентации (ГДР и СРР) предусматривают аналогичные условия, каковые относятся и к ответственности работника. Но прослеживается тенденция, особенно в части вреда, причиненного трудовым увечьем и профессиональным заболеванием, к ограничению требуемых условий и тем самым облегчить положение работника или же членов семьи умершего. В ряде кодексов труда построение ответственности в таких случаях руководствуется принципом ответственности за вредоносное событие.

IV. Освобождение и раздел материальной ответственности за причинение ущерба. Большинство кодексов содержат положения об освобождении работника от ответственности за наступивший ущерб, относящийся к нормальному хозяйственному риску. В части ответственности предприятия встречаются положения об освобождении от ответственности в кодексах труда ЧССР и ВНР, поскольку ответственность предприятия предусмотрена согласно принципу ответственности за вредоносное событие.

Прямое указание о разделе ответственности работника содержится в ряде кодексов труда. ЧССР, ВНР и ПНР регулируют этот раздел как на случай совместного причинения вреда предприятием или же при наступлении других условий, так и при виновном совместном причинении вреда другим работником. В некоторых регламентациях эти случаи покрыты общим правилом о необходимости учесть при определении суммы вреда, за который работник несет ответственность, конкретные обстоятельства, при наличии которых ущерб был причинен. Положения о разделе ответственности предприятия за виновное совместное причинение работником ущерба содержатся только в кодексах труда ЧССР и ВНР.

V. Объем возмещения ущерба. В отношении материальной ответственности работника кодексами труда предусмотрена обязанность возмещения лишь фактического ущерба, за исключением некоторых случаев (напр. в случае ущерба, причиненного умышленно, или же преступным деянием при наличии других условий). В отношении материальной ответственности предприятия в основном предусмотрена обязанность возместить весь ущерб. В большинстве регламентаций ответственности за вред в силу трудового увечья или профессионального заболевания приведен перечень разновидностей ущерба, подлежащего возмещению.

Что касается объема возмещения ущерба, то в отношении материальной ответственности работника почти во всех кодексах труда (за исключением СРР) у обычных разновидностей ущерба, причиненного по халатности, находит применение принцип максимализации возмещения ущерба частью либо кратной суммой среднего месячного заработка или же месячной тарифной ставки работника. В некоторых кодексах труда предусмотрен единый лимит возмещения ущерба, в иных же — несколько лимитов в зависимости от вида ущерба и категории работника, а в других — „развилкой“, в пределах которой устанавливается размер возмещения в зависимости от об-

стоятельств конкретного случая. Эта максимализация возмещения ущерба не распространяется на вред, причиненный умышленно, на утерю предметов и недостачу материальных ценностей, принятых работником для пользования и хозяйствования ими либо в иных целях по особому соглашению. Что же касается материальной ответственности предприятия, трудовым законодательством предусмотрено возмещение ущерба в полном объеме.

VI. *Предъявление прав на возмещение ущерба.* В кодексах труда имеются положения и по этим вопросам, особенно в отношении ответственности работника. Общим здесь является то, что покрытие правотребования предприятия путем удержаний из заработной платы без предварительного предъявления прав органу, которому поручено решать трудовые споры, представляется возможным только при наличии определенных условий, как правило, лишь с согласия работника. В регламентациях обнаруживается тенденция обеспечить обсуждение материальной ответственности работника и порядка возмещения ущерба с органами профсоюзов на предприятии.

Большинством кодексов труда предусмотрены отдельные сроки для предъявления прав предприятия по возмещению ущерба, покороче общих сроков давности. В регламентациях обнаруживается тенденция предоставить предприятию возможность *дополнительно освободить* от дальнейшей уплаты части назначенного возмещения, поскольку для этого имеются уважительные причины.

VII. *Предотвращение ущерба.* В трудовом законодательстве в связи с определением основных обязанностей работника встречаются положения об обязанности охранять имущество, являющееся социалистической собственностью, а в подлежащих случаях умножать его. В некоторых регламентациях эта обязанность дополнена превентивной обязанностью в отношении обеспечения безопасности и гигиены труда. Закрепление более конкретных обязанностей работника, направленных на предотвращение угрожающего предприятию ущерба, встречается только в некоторых регламентациях (БНР и ЧССР). В качестве общего принципа всех кодексов труда является закрепление обязанности предприятия предупреждать трудовые увечья и профессиональные заболевания, а тем самым и ущерб на стороне работника или же членов его семьи, причиненный в силу наличия таких обстоятельств. Положение об обязанности предприятия предотвращать ущерб, могущий иметь место на стороне работника, встречается только в Кодексе труда ЧССР.

KAREL WITZ

Die materielle Verantwortlichkeit für die Verursachung von Schäden im Arbeitsrecht der RGW-Mitgliedsländer

RÉSUMÉ

1. Eingangs beschäftigt sich der Autor mit dem *Begriff und der Aufgabe der materiellen Verantwortlichkeit für die Verursachung von Schäden* in der Arbeitsgesetzgebung und der Arbeitsrechtswissenschaft. Unter dem angeführten Begriff versteht man in der Regel die Sanktionsbeziehung, bzw. die Sanktionsverpflichtung als Folge einer Pflichtverletzung, wenn das Objekt dieser Beziehung die Wiedergutmachung eines im Zusammenhang mit der Pflichtverletzung entstandenen Schadens ist. Einige arbeitsrechtliche Gesetze dehnen diesen Begriff auch auf die Sanktionsbeziehung, die infolge eines durch einen Schadensfall, z. B. durch einen Arbeitsunfall verursachten Schadens entstanden ist, aus, wobei die Rechtswidrigkeit des Verhaltens des Schädigers und sein Verschulden irrelevant ist.

In bürgerlichen Staaten wird die materielle Verantwortlichkeit für die Verursachung von Schäden in der Arbeitsgesetzgebung zumeist nicht geregelt. Auf diese Frage beziehen sich die Bestimmungen des bürgerlichen Rechts über den Schadenersatz, deren Ziel es ist, die volle Reparierung des Schadens sicherzustellen, soweit dieser durch irgendein Subjekt verschuldet wurde. Das sozialistische Arbeitsrecht regelt die materielle Verantwortlichkeit für die Verursachung von Schäden zwischen

den an arbeitsrechtlichen Beziehungen Beteiligten durch besondere Bestimmungen und nach besonderen Grundsätzen. Grund dafür ist der Umstand, dass dieses Institut in der sozialistischen Gesellschaft neben der Wiederherstellung auch weitere Funktionen erfüllt. Nämlich bei der Verantwortlichkeit des Werk tätigen die Aufgabe der Erziehung des Werk tätigen zu einem sorgsam en Verhältnis zum Vermögen im sozialistischen Eigentum und zur Einhaltung der Arbeitsdisziplin und schliesslich die Aufgabe, den Lohn zu schützen. Bei der Verantwortlichkeit des Unternehmens die Aufgabe, die materielle Sicherstellung bei Arbeitsunfähigkeit oder bei Invalidität infolge eines Arbeitsunfalles und einer Berufskrankheit zu ergänzen. Bei der folgenden vergleichsweisen Betrachtung berücksichtigt der Autor das Arbeitsrecht der UdSSR, der BVR, der ČSSR, der UVR, der MoVR, der PVR und der RSR.

II. *Der Umfang und die systematische Einordnung der Regelung der materiellen Verantwortlichkeit für die Verursachung von Schäden.* Soweit es sich um den *sachlichen Umfang* handelt, lässt sich konstatieren, dass das Arbeitsrecht aller Länder die materielle Verantwortlichkeit des Werk tätigen regelt. Die materielle Verantwortlichkeit des Unternehmens für den Schaden, der dem Werk tätigen entstand, wird nur in einigen Ländern durch das Arbeitsrecht geregelt. Davon regelt das Arbeitsrecht der ČSSR, der UVR, der DDR und der RSR (wenn auch in unterschiedlicher Komplexität) die Verantwortlichkeit des Unternehmens in allen Schadensfällen. Das Arbeitsrecht der UdSSR, der MoVR und der PVR beschränkt sich darauf, die Verantwortlichkeit des Unternehmens bei einem Arbeitsunfall und einer Berufskrankheit zu regeln.

Soweit es um die Beziehung der Verursachung des Schadens zum arbeitsrechtlichen Verhältnis geht, kommt im Arbeitsrecht der Länder, die verglichen werden, keine einheitliche Auffassung zur Geltung. Es gibt sowohl Regelungen, die vom Erfordernis eines ganz engen Zusammenhanges der Verursachung des Schadens mit dem arbeitsrechtlichen Verhältnis ausgehen, als auch Regelungen, die einen nur losen Zusammenhang mit dem angeführten Verhältnis erfordern und schliesslich Regelungen, die sich damit begnügen, dass ein direkter Zusammenhang mit der Erfüllung der Arbeitspflichten besteht. Die Regelungen, die sonst vom engen Zusammenhang mit dem arbeitsrechtlichen Verhältnis ausgehen, lockern diesen Zusammenhang dann ein wenig, wenn es sich um die Verantwortlichkeit für den Schaden bei einem Arbeitsunfall oder einer Berufskrankheit handelt. In allen Arbeitskodexen wird in die arbeitsrechtliche Verantwortlichkeit auch die Verantwortlichkeit für einen absichtlich bzw. durch eine Straftat verursachten Schaden einbezogen, aber diese Verantwortlichkeit wird dann analog, wie dies bei der Verantwortlichkeit nach dem bürgerlichen Recht der Fall ist, geregelt.

Die systematische Einordnung des Institutes der materiellen Verantwortlichkeit für die Verursachung von Schäden ist in den arbeitsrechtlichen Kodifikationen verschieden. Die Mehrzahl der Arbeitskodexe regelt die materielle Verantwortlichkeit für die Verursachung von Schäden im Zusammenhang mit anderen arbeitsrechtlichen Instituten und nur die Arbeitskodexe der ČSSR und der PVR regeln dieses Institut in selbständigen Abteilungen.

III. *Der Tatbestand (die Voraussetzungen) der materiellen Verantwortlichkeit für Schäden.* Betreffend die materielle Verantwortlichkeit des Werk tätigen werden in allen Systemen des Arbeitsrechts folgende Voraussetzungen der Verantwortlichkeit festgelegt: a) ein Schaden auf seiten des Unternehmens, b) eine Pflichtverletzung durch den Werk tätigen, c) ein kausaler Zusammenhang zwischen dem Schaden auf seiten des Unternehmens und der rechtswidrigen Handlung des Werk tätigen, d) ein Verschulden des Werk tätigen. Die Beweislast bezüglich der Voraussetzungen der Verantwortlichkeit trifft das Unternehmen. Die Voraussetzungen für die Verantwortlichkeit unterliegen bei einigen Fällen von Schäden teilweisen Änderungen. Dies bezieht sich besonders auf den Verlust von Gegenständen und das Manko von Werten, die dem Werk tätigen oder dem Kollektiv der Werk tätigen zur ausschliesslichen Benützung, zum Schutz oder zur Bewirtschaftung anvertraut wurden. In der Regel ist in diesem Falle der Abschluss einer besonderen Vereinbarung zwischen den an der

arbeitsrechtlichen Beziehung Beteiligten erforderlich. In diesen Fällen wird das Verschulden vorausgesetzt, soweit der Werk tätige nicht nachweist, dass er den Verlust oder das Manko nicht verschuldet hat.

Bei der materiellen Verantwortlichkeit *des Unternehmens* nach dem Arbeitsrecht, macht sich, soweit es um die Voraussetzungen der Verantwortlichkeit geht, eine bedeutende Differenziertheit geltend. Einige Regelungen (DDR und RSR) statuieren analoge Voraussetzungen wie sie bei der Verantwortlichkeit des Werk tätigen gelten. Jedoch besteht die Tendenz, besonders bei Schäden, die durch einen Arbeitsunfall oder eine Berufskrankheit verursacht wurden, die erforderten Voraussetzungen einzuschränken und so die Situation des Werk tätigen, gegebenenfalls seiner Hinterbliebenen, zu erleichtern. Eine Reihe von Arbeitskodexen konstruiert in solchen Fällen die Verantwortlichkeit nach dem Grundsatz der Verantwortlichkeit für einen Schadensfall.

IV. *Die Befreiung von der materiellen Verantwortlichkeit für die Verursachung von Schäden und ihre Teilung.* Die Mehrzahl der Arbeitskodexe enthält Bestimmungen über die *Befreiung* des Werk tätigen von der Verantwortlichkeit im Falle von Schäden, die in den Rahmen des normalen Wirtschaftsrisikos fallen. Bezüglich der Verantwortlichkeit des Unternehmens gibt es Bestimmungen über die Befreiung von der Verantwortlichkeit in den Arbeitskodexen der ČSSR und der UVR, soweit die Verantwortlichkeit des Unternehmens laut dem Grundsatz der Verantwortlichkeit für den Schadensfall statuiert ist.

Eine ausdrückliche Bestimmung über die *Teilung* der Verantwortlichkeit des *Werk tätigen* ist in einer Reihe von Arbeitskodexen enthalten. Die ČSSR, die UVR und die PVR regeln diese Teilung sowohl bei der gemeinsamen Verursachung des Schadens, bzw. bei Erfüllung einer weiteren Bedingung durch das Unternehmen, wie auch bei der schuldhaften gemeinsamen Verursachung des Schadens durch einen weiteren Werk tätigen. In einigen gesetzlichen Regelungen unterliegen diese Fälle den allgemeinen Bestimmungen darüber, dass bei der Festsetzung der Schadenssumme, für die der Werk tätige die Verantwortung trägt, die konkreten Umstände, unter denen der Schaden verursacht wurde, in Betracht gezogen werden müssen. Bestimmungen über die Teilung der Verantwortlichkeit des *Unternehmens* für schuldhafte gemeinsame Verursachung des Schadens durch den Werk tätigen sind nur in den Arbeitskodexen der ČSSR und der UVR enthalten.

V. *Der Umfang des Schadenersatzes.* Bei der materiellen Verantwortlichkeit des *Werk tätigen* statuieren die Arbeitskodexe lediglich die Verpflichtung, den tatsächlichen Schaden zu ersetzen, und zwar bis auf Ausnahmefälle (z. B. ein absichtlich bzw. durch eine Straftat unter weiteren Bedingungen verursachter Schaden). Bei der materiellen Verantwortlichkeit des *Unternehmens* wird grösstenteils die Verpflichtung, den gesamten Schaden zu ersetzen, festgelegt. Die Mehrzahl der Regelungen zählt bei der Verantwortlichkeit für den Schaden bei einem Arbeitsunfall und einer Berufskrankheit der Arten von Schäden, die ersetzt werden, auf. Betreffend den *Umfang des Schadenersatzes* kommt bei der materiellen Verantwortlichkeit des *Werk tätigen* in fast allen Arbeitskodexen (mit Ausnahme der RSR) bei den üblichen Arten von durch Nachlässigkeit verursachten Schäden der Grundsatz der Maximalisierung des Schadenersatzes mit einem Teil oder einem Vielfachen des durchschnittlichen Monatsverdienstes, event. des monatlichen Tarifsatzes des Werk tätigen, zur Geltung. In einigen Arbeitskodexen wird ein einheitliches Limit des Schadenersatzes festgesetzt, in anderen Kodexen werden einige Limite je nach der Art des Schadens und der Kategorie des Werk tätigen festgesetzt, in weiteren Kodexen ist das Limit durch die Spannweite, in deren Rahmen die Höhe des Schadenersatzes je nach den Umständen des konkreten Falles bestimmt wird, gegeben. Diese Maximalisierung des Schadenersatzes gilt nicht bei Schäden, die absichtlich verursacht wurden, beim Verlust von Gegenständen und beim Manko von Werten, die dem Werk tätigen zur Benützung, Bewirtschaftung oder zu einem anderen Zweck aufgrund einer besonderen Vereinbarung anvertraut wurden. Bezüglich der materiellen Verantwortlichkeit des *Unternehmens* statuiert das Arbeitsrecht den Ersatz in voller Höhe des Schadens.

VI. *Die Geltendmachung des Schadenersatzes.* Die Arbeitskodexe widmen auch diesen Fragen Bestimmungen, besonders bei der Verantwortlichkeit des Werkstätigen. Gemeinsam ist hier, dass die Befriedigung des Anspruches des Unternehmens durch Abzüge vom Lohn ohne vorherige Geltendmachung vor dem Organ, das mit der Behandlung von Arbeitsstritten betraut ist, nur unter bestimmten Umständen, in der Regel nur mit Zustimmung des Werkstätigen, möglich ist. In den gesetzlichen Regelungen kommt die Tendenz, über die materielle Verantwortlichkeit des Werkstätigen und die Art der Befriedigung mit den Gewerkschaftsorganen im Unternehmen zu verhandeln, zum Ausdruck.

Die Mehrzahl der Arbeitskodexe setzt *besondere Fristen* für die Geltendmachung des Schadenersatzanspruches des Unternehmens fest, und zwar kürzere als die allgemeinen Verjährungsfristen. Die Regelungen zeigen die Tendenz, dem Unternehmen während der Abzahlung den nachträglichen Verzicht auf einen Teil des festgesetzten Schadenersatzes zu ermöglichen, wenn hiefür stichhaltige Gründe bestehen.

VII. *Die Schadensvorbeugung.* Im Arbeitsrecht gibt es im Rahmen der Festsetzung der grundsätzlichen Pflichten des Werkstätigen Bestimmungen über die Pflicht, das Vermögen im sozialistischen Eigentum zu schützen, bezw. es zu vergrößern. In einigen Regelungen wird diese Pflicht durch eine präventive Verpflichtung vom Gesichtspunkt der Garantie für Sicherheit und Hygiene der Arbeit aus ergänzt. Die Festsetzung konkreterer Pflichten des Werkstätigen in der Richtung der Abwendung von Schäden, die dem Unternehmen drohen, findet sich nur in einigen gesetzlichen Regelungen (BVR und ČSSR). Gemeinsamer Grundsatz für alle Arbeitskodexe ist die Statuierung der Pflicht des Unternehmens, Arbeitsunfällen und Berufskrankheiten und damit auch Schäden vorzubeugen, die infolge derartiger Umstände auf seiten der Werkstätigen, bezw. ihrer Familienmitglieder verursacht werden. Eine Bestimmung über die Verpflichtung des Unternehmens, vorbeugende Massnahmen gegen Schäden auf seiten des Werkstätigen zu treffen, gibt es nur im Arbeitskodex der ČSSR.

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

IURIDICA 2-3 - 1977

Redakční rada časopisu: prof. dr. Z. Lukeš (předseda),
dr. K. Malý (tajemník), doc. dr. J. Kincl, doc. dr. D. Císařová,
prof. dr. E. Kučera, doc. dr. J. Švestka

Prorektor-editor prof. dr. Václav Prosser, CSc.
Odpovědný redaktor doc. dr. Jiří V. Černý, CSc.

Graficky upravil Jiří Novák
© Univerzita Karlova, Praha 1977

Ediční referentka dr. Zdeňka Vávrová-Rejšková

Z nové sazby písmem Primus vytiskl Tisk, knižní výroba, n. p.,
Brno, závod 1

Vydání 1.
Náklad 500 výtisků
Cena Kčs 20,-